

PETE LÁSZLÓ

MAGYARORSZÁG ÉS A VELENCEI KÖZTÁRSASÁG KAPCSOLATAI 1848–1849-BEN*

Connections of Hungary and the Republic of Venice
in 1848–1849

The anti-Austrian fight of Hungary and the Republic of Venice were linked with several ties in 1848–49. After siding with the Italians in October 1848, Second-Lieutenant Lajos Winkler set up a small legion from Hungarian deserters, and the unit served as garrison troops as long as the capitulation of the Republic. At the turn of May–June 1849, János Bratic, acting in the name of the Hungarian governor-president, and plenipotentiary commissioner Lodovico Pasini, acting in the name of the Venetian government, signed a treaty in Ancona, forming an alliance of mutual defence and attack. Subsequently, the government council of Venice sent an envoy, Tommaso Gar to Hungary, who, however, could not reach his destination. The so-called Adria Plan, according to which the Hungarian army would have conquered Fiume and relieved the enclosed and besieged Venice, also proved to be unrealisable. The Venetian–Hungarian alliance came too late and therefore brought no actual benefit for either parties. However, it did help strengthen friendly feelings between the two peoples, just like the formation of the Hungarian Legion of Venice did.

László Pete, habilitated associate professor, head of the Italian Department of the University of Debrecen. Research area: history of Italy (risorgimento) and Hungarian–Italian historical relations. Main publications: *Colonel Monti and the Italian Legion in the Hungarian War of Independence*. Debrecen, 1999. (Italian edition: *Il colonnello Monti e la Legione italiana nella lotta per la libertà ungherese*. Soveria Mannelli, 2003.); *Hungarian Soldier of Italy. István Türr's Life and Work 1825–1908*. Argumentum, Budapest, 2011.; *Garibaldi's Hungarian Commanders*. (A Hadtörténeti Intézet és Múzeum Könyvtára. Budapest, 2013.) E-mail: pete.laszlo@arts.unideb.hu

Keywords: Venice, Hungary, 1848–49, Lajos Winkler, Hungarian Legion, János Bratic, Tommaso Gar, Adria Plan

Magyarok és olaszok a nemzeti céljaikat évtizedeken keresztül egyaránt a Habsburg Birodalom ellenében kívánták elérni. Ez az érdekközösség azonban, különösen a szélesebb tömegekben, hosszú ideig nem tudatosodott. 1848 előtt az egyes nemzeti mozgalmak gyakorlatilag elszigetelten működtek, egymásról vajmi keveset tudtak.

Ebben talán még a cenzúra és a rendőri szigor eszközeivel élő, megosztó bécsi kormánypolitikánál is nagyobb szerepük volt a két nép, a magyarok és az olaszok politikai helyzetében és a nemzeti mozgalmak jellegében megtalálható különbségeknek. Az amúgy is széttagolt Olaszország Ausztriával szembeni helyzete teljesen eltért Magyarországtól és Ausztria kapcsolatától. Lombardia a spanyol örökösödési háborút lezáró utrechti békét (1713) követően, Velence a campoformiói béke (1797) következtében került Ausztriához. A Habsburgok közvetlenül Bécsből, nagyobb részt idegen hivatalnokokon kereszt-

* A kutatás a TÁMOP-4.2.4.A/2-11/1-2012-0001 azonosító számú Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

tül kormányozták olasz tartományaikat, melyeknek függetlensége még nyomokban sem maradt meg. Az osztrák befolyás nem korlátozódott csupán e két tartományra, ugyanis a Szent Szövetség által kialakított status quo öreként Ausztria beavatkozott a közép-itáliai kis fejedelemségek, a Toszkán Nagyhercegség, a Nápolyi Királyság és az Egyházi Állam életébe is. A Risorgimento minden gondolkodója, a mérsékeltektől és a liberálisoktól a radikálisokig, a monarchistáktól a köztársaságiakig, a nemzeti célok megvalósításának legfőbb és elengedhetetlen feltételeként az osztrák befolyás teljes felszámolását jelölte meg. Ausztria vált az olasz egység legfőbb akadályává, minden alárendelődött a függetlenség kérdésének. Maga Metternich tökéletesen érzékelte az olasz nemzeti mozgalom jellegét, amikor nyolc hónappal a forradalmak kitörése előtt Anglia tanácsaira a következő választ adta: „Nem reformok kérdése ez; az olaszok Nemzet akarnak lenni. Itáliát nem akarják geográfiai elnevezésnek. Olaszországgá akarják tenni; Ausztria meg, meg akarja tartani olasz birtokait. Ez itt a kérdés. S ezt nem lehet konzessziókkal, reformokkal megoldani.”¹ Valóban, Ausztria nem tudta lecsendesíteni az olasz nemzeti mozgalmat alkotmányos engedményekkel, rövid időn belül kitört a forradalom, majd a függetlenségi háború.

Magyarok a velencei forradalom idején

Velence békés, tárgyalásos úton érte el azt, ami Milánóban csak több napos utcai harc árán sikerült: a császári katonaság elhagyta a várost. Ebben nem kevés szerepe volt a császári hatalmat képviselő két magyar főúrnak, akik „többéves tartózkodásuk alatt kicsit maguk is velenceivé váltak, és a döntő percben nem voltak képesek népét ellenségként kezelni”.² Pálffy Alajos,³ a velencei tartomány polgári kormányzója a bécsi engedmények hírére kiáltványban üdvözölte az intézkedéseket, majd amikor az alkotmányos reformokról szóló császári rendelet megérkezett, a tömeg ünneplése közepette olvasta fel.⁴ Pálffy március 17-én már hozott egy igen népszerű intézkedést. A forrongó Európából érkező hírek hatására a velenceiek is mozgolódní kezdtek, részben a börtönnél, részben a kormányzó palota ablakai alatt nagy tömegben Daniele Manin és Niccolò Tommaseo szabadon bocsátását követelték, aminek a hatására Pálffy elrendelte a két politikai fogoly azonnali szabadlábra helyezését.⁵ Pedig éppen Pálffy volt az, aki két hónappal korábban bebörtönöztette őket, mert nemzeti kormányt követeltek Lombard-Velencének. Január 18-án rendelte el letartóztatásukat, de egy hónappal korábban, miután elolvasta Maninnak egy önkényesen a bolondok házába zárt ember érdekében írott memorandumát, állítólag megjegyezte: „Jobb lenne szabadon bocsátani a bolondot, és börtönbe csukni az ügyvédjét”.⁶ A város másik vezetője, Zichy Ferdinánd⁷ altábornagy katonai városparancsnok pedig

¹ Kossuth: *Irataim I.* 7–8. o.

² *Jászay* 1990. 351. o.

³ Pálffy Alajos 1801-ben született. Előbb a magyar királyi udvari kancellária titkára lett, császári és királyi kamarás, majd a triezsti kormányzéknel tanácsos. Ezt követően nevezték ki velencei kormányzóvá. *Nagy Iván* 9. k. 74. o.

⁴ *Gazzetta di Venezia*, 1848. március 18.

⁵ *Tommaseo I.* 32–33. o.; *Ginsborg* 88. o.

⁶ *Zorzi* 81.

⁷ Zichy Ferdinánd 1783-ban született. A császári és királyi kamarási méltóság betöltése után katonai karriert futott be: tábornokként Milánóban volt dandárparancsnok, majd altábornagyként az itáliai II. hadtest parancsnoka. 1841-ben került a velencei katonai parancsnoki székbe. *Nagy Iván* 11. k. 394. o.

elfogadva Giovanni Correr polgármester Manin ötletén alapuló javaslatát, a forradalmi hangulatban – Pálffy kormányzóhoz hasonlóan – március 18-án délután hozzájárult az önkéntes nemzetőrség megalakításához.⁸

Amikor 1848. március 18-án délelőtt az osztrák katonaság, a 47. (Kinsky) sorgyalozzred katonái szuronnal és sortűzzel támadtak a Szent Márk téren tüntető, kiabálással és közáporral provokáló tömegre, melynek során nyolcan meghaltak és kilencen megsebesültek,⁹ a további vérontás megakadályozásában döntő szerepet játszott egy harmadik magyar, Winkler Lajos hadnagy.¹⁰

A dalmát származású Niccolò Tommaseo író, a velencei forradalmi kormány egyik minisztere megindultan emlékezett a nagy tette: „Winkler az osztrák hadsereg hadnagya volt, amikor 1848. március 18-án a Szent Márk téren a fegyvertelen nép, önmagának is váratlan heveséssel, a felsorakozott katonaságra rohant, és a katonaság vért kezdett ontani. Ekkor ő kardjával intve, magasba emeltette a lövésre tartott puskákat és a lövések megszűntek az emberiesség parancsoló intésére. Ez az intés jelentette a város menekvését és győzelmét, mert ha az első öldöklés szenvedélye elhatalmasodik a katonákon, egy csapásra elvágta volna a további, szinte hihetetlen események fonalát. Ez az intés nem a kar önkéntelen mozdulata volt, hanem olyan szív sugallata, amely hazája nyomorúságából megtanulta a szánalmat Olaszország iránt; olyan szellem megfontolt és szilárd ítéletén nyugodott, amely a köztünk töltött hosszú idő alatt megszokta, hogy együtt érezzen velünk: ezzel az intéssel a nemes szívű fiatalember képes volt kockára tenni életét, hogy másokét megmentse. Kevés olyan szó akad a történelemben, amely ékesszólóbb és üdvösebb hatású lett volna ennél a gesztusnál.”¹¹ – Az ihletett leírás mellett Francesco Degli Antoni beszámolóját is ismerjük ugyanerről az eseményről: „A nép felszedte a burkolatot a téren, és a köveket a katonákra hajította. A tömeg percről percre növekedett, és elkezdett felfegyverkezni botokkal és a hidak korlátjairól leszaggatott kapcsolvasakkal. Egy tiszt, aki visszaretent attól, hogy parancsot adjon katonáinak a sokaság lemészárlásához, középre állt és így kiáltott: 'Ha tüzet akartok nyitni, előbb engem öltök meg, nem ezt a fegyvertelen népet.' Ennek a nemes tettnek a végrehajtója Winkler Lajos hadnagy volt, magyar, aki később az e nemzet fiaiból, a velencei állam szolgálatára alakult csapat századosa lett.”¹² Winkler Lajos valóban kihasználta az első alkalmat, hogy átálljon a felkelt nép, a Velencei Köztársaság oldalára: a császári helyőrség kivonulásakor kilépett ezredéből, és a szervezés alatt álló velencei hadseregnél jelentkezett szolgálatra. Ujjongva jelentette a

⁸ Ginsborg 106–107. o.

⁹ Radaelli 43. o.; Ginsborg 105. o.

¹⁰ Winkler Lajos 1818-ban született a felvidéki Magyarraszlavicán. A település Bártfától 20 km-re délre található, a XVIII. század végén legjelentősebb birtokosai a Winklerek voltak. Lajos apja, Winkler András is közéjük tartozott, aki a Sáros megyei királyi főügyészi tisztséget is betöltötte. Édesanyja Dessewffy Zsuzsanna, a Sáros megyei alispán leánya volt. Winkler Lajos eperjesi gimnáziumi tanulmányai után Bártfán végezte el a katonai iskolát, majd végigjárva az osztrák hivatásos katona útját különböző alakulatoknál szolgált. 1836 márciusában kadétként a 47. (Kinsky) sorgyalozzredbe osztották be, ahol 1843-ban alhadnaggyá, egy év múlva hadnaggyá léptették elő. Ezredével Brünnben teljesített helyőrségi szolgálatot, majd Stájerországba vezényelték, a forradalom kitörésekor, 1848 tavaszán pedig Velencében állomásozott. Elenco degli stranieri espulsi dagli Stati Sardi nei mesi di febbraio e marzo 1853. AST Segreteria degli Interni di Torino. Gabinetto. Busta 10bis. Nagy Iván 12. k., 201–204. o.; Pecorini-Manzoni 253. o. Rövid életrajzok: Fantoni 25–38. o.; Lukács 1962. 36–38. o.; Lukács 1971. 62–66. o. Legújabb: Pete 2013. 163–176. o.

¹¹ Tommaseo I. 328. o. (Eredeti megjelenés: Diritto, 1862. január 26.) Magyarul: Jászay 1990. 352. o.

¹² Degli Antoni I. 134. o. Idézi: Lénárt 399. o.

Gazzetta di Venezia március 21-i száma: „A kitűnő tiszt becsületes érzésből tett ajánlatát az ideiglenes kormány örömmel elfogadta, és mostantól fogva Winkler polgártársunk a testvérünk lesz. Éljenek a bátor magyarok!” Winklert századossá léptették elő, és a nemzetőrség első légiója élére állították.¹³

A velenceiek nem elégedtek meg a bécsi ígéretekkel, céljuk a teljes függetlenség volt. Amikor március 22-én reggel az Arzenál munkásai fellázadtak és megölték gyűlölt parancsnokukat, a horvát származású Marinovich ezredest, akiről az a hír terjedt, hogy bombáztatni akarja a várost, majd a fegyvereket átadták Maninnak, továbbá a helyőrség olasz katonái, az összesen 8370 fős katonaság több mint fele, 4260 fő is átállt a velenceiek oldalára, Pálffy kormányzót lemondásra és a város kiürítésére szólították fel. A kormányzó a döntést a katonai parancsnokra bízta azzal a kéréssel, hogy legyen tekintettel a városra, amely iránt mindig is bensőséges érzelmeket táplált. Zichy – katonai esküjére hivatkozva – eleinte vonakodott, de az értelmetlennek látott vérontás elkerülése érdekében végül engedett. Március 22-én este fél hétkor aláírta a kapitulációt, még a Gian Francesco Avesani vezetésével tárgyaló velenceiek feltételeit is elfogadta: a teljes nem olasz haderő kivonása, az olaszok és a hadianyag hátrahagyása.¹⁴ Kezesként ő maga távozott utolsónak a városból, a velencei vezetők által felajánlott menedékjogot visszautasította.¹⁵ Tetteiért haditörvényszék elé állították, amely bűnösnek találta állomáshelye harc nélküli feladásáért. Zichy azzal védekezett, hogy nem bírta rászánni magát annak a városnak a bombázására, amelyet szeret és csodál, és „nem akarja, hogy emléke mint barbáré maradjon fenn a történelemben”.¹⁶ A kiszabott halálós ítéletet az uralkodó tízévi várfogságra módosította, 1851-ben azonban, 18 hónapnyi büntetés letöltése után, a császártól kegyelmet kapott, és még tíz évig szabadon élhetett.¹⁷

Tommaso Zichy Ferdinándról is kegyelettel emlékezett meg. „Én, aki tanúja voltam azon szerződés aláírásának – írta Tommaso a magyar altábornagy halálakor –, amelytől valóban Velence sorsa függött, kijelenthetem, hogy az a magyar szándékosan engedett, jól tudva, hogy mitől tartózkodik, és legalább részben előre érezve, hogy mit zúdít magára... Így cselekedve nem annyira osztrák tábornoknak, mint magyar mágnásnak érezhette magát; eszébe kellett hogy jussanak a Velencében töltött évek, örömben és a közszeretet sem nélkülözve... Zichy magatartásában nyugalom és szinte büszke nemesség tükröződött, tekintete pedig mintha gunyorosan ellentmondott volna szavainak; mintha azt mondta volna: nem vagyunk olyan nagy ellenségek, mint amilyenek szemetekben tűnhetek; szeretném megértetni veletek, hogy meghátrálásom valójában engedmény, és hogy amikor kockázatot vállalok azért, hogy megmentsélek benneteket a veszedelemtől, nem érzek megaláztatást. Erőszakos tábornok helyett inkább tökéletes úriemberként viselkedett. És ez tükröződött magatartásában és hangjában, amikor Avesaninak kezét nyújtva megígérte, hogy az összes katonája után ő távozik utolsóként, mintegy túsznak ajánlva magát. Senkinek a halála nem kísérte akkor, csak talán Avesani báróé; kevesek részvéte kereste fel börtönében, amely a nekünk adott szabadság ára volt.”¹⁸

¹³ Tommaso I. 34–35. o.

¹⁴ Bullettino I. 2. o.; Ginsborg 104., 113–114., 139. o.

¹⁵ Planat de la Faye I. 115., 361. o.

¹⁶ Zorzi 90. o.

¹⁷ Jászay 1990. 353. o.; Ginsborg 139. o.

¹⁸ Tommaso I. 329–330. o. Magyarul részben közli: Jászay 1990. 354. o.

A velencei magyar légió

Winkler átállása nem maradt elszigetelt eset: a magyar és az olasz nemzeti mozgalom sorsközösségét felismerő magyar katonák, különösen a magyarországi függetlenségi háború őszi kirobbanása után, számosan követték példáját, még ha létszámuk messze alacsonyabb is maradt a remélnél. Részletesen ismerjük néhány katona dezertálásának történetét. A 22 éves, szegedi származású pék, Molnár Pál hároméves szolgálat után, barátja, a 28 éves, kiszombori születésű földműves, Gál János kilencéves szolgálat után, 1848. december 26-án Milánóban szökött meg egy – minden bizonnyal a Weiler – gránátos zászlóaljából, hogy „az ellenség, az osztrákok kezei közül megmeneküljön”. Bresciáig egyenruhában menekültek, ahol egy olasz ruhával, élelemmel és fejenként 4 lírával látta el őket, majd mezőkön és kisebb falvakon keresztül a venetói dombok közé jutottak, végezetül egy csónak a városba szállította őket, ahol 1849. január 7-én felvételüket kérték a légióba. Ugyancsak 1848. december 26-án és szintén Milánóból indult a Mosony megyében született, 30 éves Kohn Adolf, de az ő esete eltér az előzőektől. Az izraelita vallású, nőtlen Kohn 1838 óta élt Milánóban a Borromeo téren, ahol kereskedőként, pontosabban bazarárusként dolgozott. Egy Bécsben kiadott magyar útlevéllel – Bergamón és Brescián keresztül – Veronába utazott, hogy egy Goldstein nevű ismerősénél pénzt vegyen fel. A Colomba fogadóban szállt meg, ahol ügyeinek elintézéséből visszatérve egy rendőrségi küldeményt talált: a Veronában kiadott új útlevelét. Egyben felszólították, hogy haladéktalanul induljon el hazájába, útját megállás nélkül folytassa. Vicenzába érkezve azonban az iránt érdeklődött, milyen módon juthat el biztonságosan Velencébe. Végül a Padova–Piave–Brondolo–Chioggia útvonalat választotta, és felvételét kérte a magyar légióba. Tette mindezt annak a tudatában, hogy több magyart, akit az osztrákok útlevéllel láttak el a hazatéréshez, Magyarországra érkezve besoroztak az osztrák hadseregbe. Kohn elmondta még, hogy Milánóban mintegy 35 000 katona állomásozhat, beleszámítva a Ticino folyóhoz kirendelt egységeket is, Bergamóban három zászlóalj lehet, Bresciában pedig nyolc-kilenc ezer ember Haynau parancsnoksága alatt. Még Milánóban azt hallotta, hogy egy teljes huszárszázad Piemontba menekült, de ezt a hírt nem tudta megerősíteni.¹⁹

A dezertálások, szórványosan bár, de szinte az utolsó pillanatokig folytatódtak: Kiss Gábor 1849. augusztus 11-én jelentkezett szolgálatra.²⁰ Jóllehet a dezertálók száma elmaradt a reméltől, mégsem vettek fel mindenkit a légióba: 1849 márciusában a velencei Védelmi Tanács, hosszas vita után, 16 magyar katona kérelmét elutasította. Olyan katonákról volt szó, akiket különböző katonai vétségek miatt az osztrák hadseregben megbüntettek. Milani ezredes a hadügyminisztériumnak küldött március 11-i levelében úgy fogalmazott, hogy „a katonák iránti tiszteletből és a fegyveres szolgálat becsületének védelmében” elfogadhatatlannak tartja az ilyen egyének felvételét.²¹ A hadügyminisztérium osztályparancsnoka általában egyetértett Milani ezredes véleményével, ugyanakkor jelezte: különbséget tenne az elkövetett büntett jellege alapján. A 16 büntetett előéletű magyar között ugyanis volt négy olyan, akiket dezertálásért ítélték el. „Jelen politikai körülményeink között – olvasható a március 18-i levélben – ez a büntett hazafias cselekedetté válik, annál is

¹⁹ ASV GP, b. 266, fasc. 452, N. 852. és N. 955.

²⁰ ASV GP, b. 412, N. 3934.

²¹ ASV GP, b. 406, N. 1166.

inkább dicsérendővé, mivel olyan időszakban történt, amikor Ausztria uralkodott az ösz-szes tartományunkban, ezért a dezertálásból származó veszély sokkal nagyobb volt. És ha a közénk való befogadással jutalmazzuk azokat, akik a mostani háborúban menekülnek el az osztrák hadseregből, azonos megfontolás kellene, hogy vezessen minket azoknak az egyéneknek a befogadásában, akik sokkal veszélyesebb időszakokban hajtották végre tettüket. Ráadásul annak a magyar légióknak a sorait kellene gyarapítani, amelyet egy szerencsés gondolat hozott létre közöttünk, és amely hozzájárul ahhoz, hogy az ügyünk iránti rokonszenvet fenntartsa a derék magyarok között, akiknek a háborúja oly hatékonyan hozzájárul az olasz függetlenség eléréséhez.”²² A Védelmi Tanácsot nem hatotta meg ez az érvelés, Milani ezredes másnapi válaszában hajthatatlan maradt: akkor lehetne hazafias tetről beszélni, szögezte le, „...ha a dezertálás ezekben az időkben, a jelenlegi háború okai miatt történt volna, de ők sok évvel ezelőtt és teljesen más okokból szöktek meg, ráadásul többen közülük már öt és hat alkalommal is megtették, ezért nem tekinthetők másnak, mint rossz katonáknak, akik semmi bizalmat sem érdemelnek”.²³

Az átállások mindenestre lehetővé tették egy külön magyar légió felállítást. A Daniele Manin, Giovan Battista Cavedalis ezredes és Leone Graziani admirális vezetésével működő Velencei Ideiglenes Kormány a légió megalapítását kimondó október 23-i rendeletében így indokolta a lépést: „Itáliának és Magyarországnak össze kell fognia, mert ugyanazon célra: a nemzeti függetlenségre törekszenek, és helyénvaló nyílt jelét adni a testvériségnek, amelynek össze kell kötnie ezt a két nemes népet.”²⁴ A rendelet leszögezte, hogy a légióban vállalt szolgálat az itáliai függetlenségi háború befejezéséig tart, a tisztek és az altisztek megőrzik korábban elért rangjukat. A Coorte ungherese nevet is viselő légió parancsnokává Winkler századost nevezték ki.²⁵

A velencei magyar légió megalakítása nem váltott ki osztatlan lelkesedést, Teleki László gróf párizsi magyar megbízott bírálta a döntést. A közös magyar–olasz ügyre is károsnak vélte ugyanis, ha Radetzky csapatairól leválasztanak kisebb egységeket, hogy Olaszországban harcoljanak, ahelyett, hogy visszatérnének Magyarországra, saját hazájuk védelmére. Azt szorgalmazta, hogy hozzák a magyar katonák tudomására: aki haza szeretne indulni, azt Fiumébe szállítják. Niccolò Tommaseo, a Velencei Ideiglenes Kormány párizsi képviselője azzal nyugtatta Telekit, hogy nem hiszi, hogy túl sok magyar katona menne Velencébe, aki pedig nem akar maradni, azt úgysem lehet erőszakkal kényszeríteni. A legtöbben amúgy is Lombardiában vannak, ők pedig más utat választanak a hazatérésre. Tommaseo ugyanakkor tudni vélte, hogy mi áll valójában Teleki aggodalma mögött. Szerinte a magyarok leginkább az ország területén élő nemzetiségektől tartanak, akik lélekszámban nagyobbak, erőben nem kisebbek, mint ők, ráadásul összefognak a határokon kívül élő szlávokkal, németekkel és románokkal, így velük szemben Ausztriát akarják pajzsként használni. Most pedig, írja Tommaseo a schwechati csata után tíz nappal a legyőzött magyarok félnek az osztrák és a horvát bosszútól, félnek, hogy az olasz

²² ASV GP, b. 407, N. 1399.

²³ Uo.

²⁴ ASV GP, b. 48, N. 4543. Közli: *Lénárt* 404–405., 434. o. A légió történetének rövid összefoglalása: *Jäger* 329–332. o.

²⁵ Itt érdemes megemlíteni, hogy ebben az időszakban Itáliában egy másik magyar légió is alakult: a piemonti kormány 1849. január 17-i rendeletében mondta ki a *Corpo speciale di truppe ungheresi* megalapítását, élére Türr István került. *Pete* 2007. 924–941. o.; *Pete* 2011. 17–32. o.

mozgalom támogatóinak tűnhetnek, így ez a velencei légió „bűnösségük” bizonyítéka lehet. Tommaseo fenti eszmefuttatásának alátámasztását látta a Telekivel folytatott alábbi beszélgetésében is. „Írjon akkor egy levelet – javasolta az aggódó Telekinek –, amelyben jelzi a velencei kormánynak azt az óhaját, hogy vegye számításba azokat az okokat, amik miatt, legalább részben, módosítani kell az előző rendeletet...» Levelet nem – hangzott Teleki válasza. »Akkor állítson össze egy ahhoz hasonló kiáltványt – folytatta Tommaseo –, amelyet már készített, és amelyiket Luganóban nyomtatták ki, ami a magyarokat dezertálásra bízta, és jelezze benne, hogy mindazok, akik akarnak, Fiumébe mehetnek.« Nem akarta. »Nem szükséges, hogy a saját nevével írja alá.« Így sem. »Adjon nekem egy példányt, amit aztán a Velencében lévő magyarok átalakítanak a saját igényeik szerint.« Így sem.»²⁶ Tommaseo sürgetésére²⁷ Daniele Manin is reagált Teleki felvetésére: „Maga a helyzetünk rendkívül nehézé teszi, hogy a nálunk elkezdett toborzás el tudja téríteni a magyarokat a hazájukba való visszatéréstől, annál is inkább, mivel tudvalévő, hogy Fiume városa már több mint két hónapja a horvátok kezén van, számunkra elérhetetlen.»²⁸

A légió, melynek tagjai magyaros egyenruhát: magyar csákót, sújtásokkal díszített zöld kabátot, vörös nadrágot és sarkantyús csizmát²⁹ kaptak, megalakulásakor a Lazzaretto Vecchio sziget laktanyájában tartózkodó 25, egykoron osztrák szolgálatban katonáskodó emberből állt, és átlagos létszáma később is csak ritkán haladta meg az 50-60 főt, holott az egy századra, illetve a légióra előírt létszám 142 fő (120 közkatona és 22 tiszt, altiszt) volt.³⁰ Legtöbbször 1849. augusztusban voltak, akkor 68 katona alkotta az egységet.³¹ Az alacsony létszám miatt 1849. január 27-én az a döntés született, hogy összeolvasztják a magyar és a dalmát-isztriai légiót. A parancsnokok tiltakozása és összeférhetlensége miatt azonban ezt a döntést február 7-én már vissza is vonták.³²

A fluktuáció egyébként viszonylag magas volt, mintegy 90 katona fordult meg a magyar légióban. A légionisták többsége Magyarországról származott, szám szerint 47-en. Kilencen érkeztek Stájerországból, hárman Morvaországból, ketten Csehországból, volt továbbá nyolc lengyel, kilenc dalmát, három szlovén, hét olasz, egy porosz és egy szász.³³ Néhány olaszt tévedésből osztottak a magyar légióba,³⁴ mások a nyelv miatt kérték áthelyezésüket. A morvaországi E. Jellinek törzsszermester, a magyar légió rangban harmadik vezetője 1849. augusztus 2-án kérte áthelyezését a tüzérséghez arra hivatkozva, hogy a magyar nyelv ismeretének hiánya miatt nem képes a rangjának megfelelő tiszteletet megkövetelni, továbbá a német nyelv használata miatt rendszeresen zaklatásnak és szidalmazásnak van kitéve. Winkler százados a levélben foglaltakat megalapozottnak találta, az

²⁶ Niccolò Tommaseo Daniele Maninnak, Párizs, 1848. november 10. Közli: Repubblica Veneta I. 460–461. o. Tommaseo egy korábbi levelében arról írt, hogy a magyarok az Oroszországtól való félelmük miatt nem akarnak szakítani Ausztriával. Niccolò Tommaseo Daniele Maninnak, Párizs, 1848. október 16. Közli: Ua. 406. o. Magyarul kivonatossan közli: *Hanák* 199. o.

²⁷ Niccolò Tommaseo Daniele Maninnak, Párizs, 1848. november 24. Közli: Repubblica Veneta I. 483. o.

²⁸ Daniele Manin Niccolò Tommaseónak, Venezia, 1848. november 30. Közli: Repubblica Veneta I. 492. o.

²⁹ *Debrunner* 138. o.

³⁰ ASV GP, b. 973, fasc. 1, Ungherese Legione.

³¹ *Vigevano* 29–30. o.

³² ASV GP, b. 308, fasc. 1336, N. 3078. és N. 3570.; *Jäger* 57., 330. o.

³³ *Lénárt* 409. o.

³⁴ ASV GP, Ruoli Annuali 1031–1033.

áthelyezést támogatta.³⁵ Három közlegényt, Gorlup Istvánt, Werling Józsefet és Fekete Józsefet – eddig nem ismert okból – 1849. május 2-án elbocsátottak a légióból,³⁶ Goldmann Simon pedig, mindössze egyhetes szolgálat után, 1848. december 11-én dezertált: miután a zsoldját felvette, szabályos kimenővel távozott, de többé már nem tért vissza; napok múlva, állítólag, civil ruhában látták.³⁷ A velencei hadseregben a magyar légió kötelékén kívül is szolgáltak magyarok, de pontos létszámuk nem ismert, a szórványos adatok tanúbizonyossága szerint feltűnt Gömörly Gusztáv százados, Tóth Vilmos tüzér tizedes, Semenyi József, Pataky József és egy bizonyos Bartos orvos.³⁸ Közel sem lehetetlen, hogy német, szláv, vagy olasz nevek mögött valójában további magyar katonák rejtőznek.

A mintegy 19 000 főt számláló velencei hadsereg³⁹ négy dandárra oszlott. A magyar légió, a másik két külföldi egységgel, a svájci századdal és a dalmát-iztriai légióval együtt, a Belluzzi ezredes parancsnoksága alatt álló IV. dandárhoz tartozott.⁴⁰ A kis létszámú magyar légióban Winkler százados volt a mindenes: ő látta el a szállásmesteri feladatokat, ő felelt a felszerelésért, a pénzügyekért, általában az egész adminisztrációért. Ezt a helyzetet csak átmenetinek szánták, de mivel a létszám érdemben nem nőtt, nem történt változás.

Jean Debrunner őrnagy, a svájci század parancsnoka egyaránt lesújtó véleménnyel volt a magyar légió parancsnokáról és legénységéről. Visszaemlékezéseiben Winklerről azt írja, hogy hiba volt átállítását századosi előléptetéssel honorálni, mivel a dezertálás a katonai köteleességek oly mértékű megszegése, amit már gyáva aljasságnak lehet minősíteni. Még rosszabb döntés volt, folytatja a gondolatmenetet Debrunner őrnagy, egy ilyen embert parancsnokká kinevezni és rábízni az adminisztrációt. Hiábavaló volt a magyar katonák nagyszámú dezertálásába vetett remény, a légió egy félszázadnyi erőt is alig tett ki, és azért, hogy ezt a létszámot meg tudja tartani, nem magyar származású katonákat is fel kellett venni. A velencei magyar légió, jól hangzó neve ellenére, mindössze 56 főből állt, többségük hadifogoly és dezertőr. Az összes velencei katonai egység óvakodott attól, hogy kapcsolatba lépjen velük, mivel a legkoszosabb és legkapzsiabb katonákként tartották őket számon. Minden egyes alkalommal, állítja a svájci őrnagy, tanúbizonyosságát adták ravasz és csaló természetüknek, továbbá folyamatos viták voltak közöttük, melyek gyakran tettelegességig fajultak. A szolgálat során sem lehetett megbízni bennük, és az ellenség közelébe is csak akkor mehettek, ha a tenger elválasztotta őket tőlük. Winkler százados képtelen volt megőrizni tekintélyét beosztottaival szemben, akiknek gyakran nem tudott zsoldot osztani, mivel többet veszített szerencsejátékokon, mint amennyi pénze volt.⁴¹ Debrunner őrnagy ellenséges hozzáállása annak tudható be, hogy – saját elmondása szerint is – voltak nézeteltérései a magyar légióval, illetve parancsnokával a szolgálatteljesítés kapcsán,⁴² továbbá zsoldos katonák parancsnokaként nem értette, valószínűleg nem érthette meg teljes mélységében a hazafias lelkiület által hajtott katonák dezertálását és szembefordulását egykori bajtársaikkal; hasonlóan elítélő véleménye volt ugyanis a

³⁵ ASV GP, b. 237, fasc. 155, N. 23 424.

³⁶ ASV GP, b. 973, fasc 1, Ungherese Legione.

³⁷ ASV GP, b. 272, fasc. 566, N. 2138.

³⁸ ASV GP, b. 958; b. 407, N. 1360; b. 402, N. 76.; b. 406, N. 999.

³⁹ *Bernardello – Brunello – Ginsborg* 32–33. o.

⁴⁰ *Lénárt* 406. o.

⁴¹ *Debrunner* 138–139. o.

⁴² *Debrunner* 139. o.

venetói tisztiiskolásokból szervezett egységről is.⁴³ Azt azonban, hogy Debrunner őrnagy megállapításai nem voltak teljes mértékben alaptalanok, egy hivatalos katonai ellenőrzés részben bizonyította.

1849. július 16-án, egy hajnali órán, váratlan pénzügyi ellenőrzést tartottak a légiónál. A leltár és a kassza rendben voltak, a dokumentumok viszont nem, a legtöbb bizonylat hiányzott. A hivatalos jelentés ráadásul a katonák elégedetlenségéről is beszámolt, ezért felvetődött Winkler letartóztatásának lehetősége is.⁴⁴ A hadbiztonság azonban – bizonyítékok híján – elutasította a vádakát, Carlo Mezzacapo ezredes augusztus 1-jei jelentésében a légiónál tett látogatása során tapasztalt pozitív benyomásokat emelte ki: a katonák rendszeresen megkapták, ami megillette őket, senki sem élt panasszal, sőt, általában elégedettek voltak parancsnokukkal. Az ezredes ugyanakkor felhívta a figyelmet a fegyellemmel kapcsolatos hiányosságokra: a katonák parancsnokuknak ugyan engedelmességek, az altiszteknek azonban már kevésbé. Ennek az lehet a magyarázata, hogy a légiót létrehozó kormányrendelet elismerte a korábban elért rangokat; ezeknek az igazolása azonban gyakran csupán saját bevallás alapján történt, így többen saját maguknak kreáltak rendfokozatokat.⁴⁵

A légiót először a San Samuele negyedben található Palazzo Chermet-ben szállásolták el, majd 1849. január 21-én a Lidóra irányították. Itt alig egy hónapot töltöttek a magyar katonák, mivel február végén Murano szigetére, március végén pedig Margherába és San Giulianóba helyezték át őket. Áprilisban néhány napon keresztül a S. Angelo della Polvere szigeten szolgáltak, továbbra is a vasúti híd környékén. A légió főhadiszállása San Giulianóban maradt, de május végén a Palazzo Labia környékén említenek magyar katonákat, június folyamán 15-20-an közülük San Secondo szigetén tűntek fel, végezetül júliusban az egykori S. Lucia kolostorban találjuk őket.⁴⁶

A San Giuliano erőd elhagyása emlékezetes módon történt. A magyar légió kivonulása után az osztrákok azonnal bemelegsztek az erődbe, amely a földszoros Velence felé néző oldalát védte. Csakhogy Winkler százados, előre sejtve az osztrákok szándékát, aknákat helyezett el, melyeket aztán olyan pontossággal hozott működésbe, hogy azok az erődöt és az ellenséges katonákat a levegőbe repítették.⁴⁷

A Teljhatalmú Katonai Bizottság 1849. július 6-án a Magyar Gyalogos Századot Tüzér Századdá nevezte át, egyben a tüzérségi felügyelő, Carlo Mezzacapo alezredes parancsnoksága alá rendelte.⁴⁸

Nem nyílt alkalmuk a magyar katonáknak arra, hogy közvetlenül harcba bocsátkozzanak az ostromló osztrák csapatokkal,⁴⁹ ugyanis feladatuk a lagúnák között felállított há-

⁴³ Debrunner 135–137. o.

⁴⁴ ASV GP, b. 272, fasc. 565, N. 21 235.

⁴⁵ ASV GP, b. 237, fasc. 155, N. 23 424.

⁴⁶ Lénárt 414. o.

⁴⁷ Fantoni 29–30. o.

⁴⁸ ASV GP, b. 412, N. 3756.; Bullettino 158. o.

⁴⁹ Ennek némileg ellentmond, hogy egy adat szerint Ballás Stefano tizedes megsebesült az 1849. május 24-i margherai csatában. Jäger 462. o.

rom ágyúállás védelme volt. Viszont egészen a város 1849. augusztusi 24-i kapitulációjáig kitartottak a Velencei Ideiglenes Kormány mellett.⁵⁰ A kapituláció után Winkler és a légió 47 tagja Korfura szóló útlevelet kértek, jöllehet az amnesztia rájuk is kiterjedt.⁵¹

A velencei–magyar szövetségi szerződés

Giuseppe Carosini, Kossuth itáliai megbízottja, miután 1848 őszén sorra látogatta a közép- és észak-olaszországi kormányokat, igyekezett kapcsolatba lépni a Velencei Köztársaság elnökével is: december 2-án Torinóból levelet küldött Daniele Maninnak. Mondanivalójának középpontjában a császári hadseregben harcoló magyar és olasz katonák helyzete állt. Tudatta Maninnal, hogy küldetésének egyik célja éppen az, hogy előmozdítsa az Itáliában szolgáló magyar katonák átállítását. Ugyanakkor azt kérte, hogy Manin intézzon egy kiáltványt az osztrák hadsereg soraiban Magyarországon szolgáló velencei katonákhoz, s ebben szólítsa fel őket a közös ellenség zászlainak elhagyására. Ne harcoljanak tovább a magyarok ellen, kövessék azon társaik példáját, akik a magyarok oldalára álltak. Biztosítsa őket arról, hogy a magyar nemzet gondoskodik róluk mindaddig, amíg haza nem térhetnek.⁵² A levél azonban visszhang nélkül maradt.

Teleki László még október 10-én azt írta Kossuthnak, hogy az olaszok, velenceiek és lombardiaiak egyaránt, naponta látogatják, Tommaseo, a Velencei Köztársaság párizsi megbízottja pedig egy Magyarország és Itália közötti támadó és védelmi szövetségen gondolkodik, sőt rövidesen egy tervezettel áll elő.⁵³ Tommaseo ugyanakkor Telekinek tulajdonította a kezdeményezést, aki „mivel az egykori osztrák tartományokból én vagyok itt az egyetlen, aki egy kormányt képvisel – írta Tommaseo Maninnak –, egy olyan szövetséget szeretne, amit először Velencével, majd egész Itáliával köthetne Magyarország... Küldöm a tervezetet át gondolásra.”⁵⁴ A tervezet szerint a magyar kormány vállalja, hogy sohasem harcol a félsziget függetlensége és szabadsága ellen, míg a velencei kormány ugyanerre vállal kötelezettséget Magyarországgal szemben, továbbá megígéri, hogy ezt az elvet megpróbálja elfogadtatni a félsziget többi államával is. Magyarország visszahívja olasz földről a magyar katonákat, akiknek a behajózása és magyar területre szállítása Velence feladata. A két kormány kölcsönösen segíti egymást minden lehető eszközzel mindenféle külső támadással szemben. Velence továbbá elismeri Magyarország jogát Fiumére, Buccarira és az egész magyar tengerpartra, kereskedelmében pedig előnyben részesíti Fiumét Tri-

⁵⁰ Winkler Lajos és a velencei magyar légió emlékét 2002 óta márvány emléktábla őrzi a Palazzo delle Poste homlokzatán, ahol a Risorgimento velencei eseményeit megidéző többi dombormű is található. Csíkszentmihályi Róbert szobrászművész bronz Winkler-portréja alatt kétnyelvű felirat olvasható (téves születési dátummal): „In memoria del tenente colonnello garibaldino Lajos Winkler (1810–1861) e della Legione ungherese che combatté nel 1848/1849 per la libertà di Venezia. – Winkler Lajos (1810–1861) garibaldista alezredes és az 1848/1849-ben Velence szabadságáért harcoló magyar légió emlékére.” *Csorba* 126–127. o.; *Banfi* 423–424. o.

⁵¹ ASV GP, Comitato di Pubblica Vigilanza del 1849, b. 126. Vö.: *Depoli* 1958. 72. o.

⁵² MCV Carte Manin, n. 969. Közli: *Curato* 18–19. o.

⁵³ Teleki László Kossuth Lajosnak, Párizs, 1848. október 10. Közli: A szabadságharc magyar diplomáciai levelei. *A Háborús felelősség*, 1929. január. 279. o.; *Deák* 245–246. o.

⁵⁴ Niccolò Tommaseo Daniele Maninnak, Párizs, 1848. október 19. Közli: *Repubblica Veneta* I. 414. o. Tommaseo már hat nappal korábban jelezte, hogy tárgyalásokat folytat Telekivel a „közös üdv” érdekében. Niccolò Tommaseo Daniele Maninnak, Párizs, 1848. október 13. Közli: *Ua*. 400. o.

eszttel szemben.⁵⁵ A barátsági és katonai együttműködési szerződés tervezetét Tommaseo október 25-én eljuttatta a velencei kormányhoz,⁵⁶ amely azonban, reménytelennek látva a magyarok helyzetét, egyelőre elutasította azt. Manin november 9-i válaszában így indokolta a döntést: „a magyar szövetségi szerződés tervezetéről szóló tárgyalást függesztjük fel addig, amíg a háborús viszonyok jobbra nem fordulnak azon a területen, ahol az osztrák-horvát csapatok harcolnak.”⁵⁷ Ebben a kontextusban nyer értelmet Carosini említett december 2-i levelének válasz nélkül hagyása is. Tommaseo nem titkolta csalódottságát, és amikor 1849 márciusában Velencébe hazatérve benyújtotta a párizsi tévekenységéről szóló beszámolóját, nyíltan rosszállását fejezte ki Manin értetlensége és tétlenkedése miatt.⁵⁸

A következő év tavaszán azonban fordulatot vett a szövetségekötés ügye, mindkét fél új helyzetben találta magát. Az 1849. márciusi novarai olasz vereség után a Piemonttal való további együttműködés feltételei már nem álltak fenn, pedig Magyarország éppen akkor élte fényes katonai győzelmeinek időszakát. Velence ugyanakkor egyre reménytelenebbül magára maradt az osztrák ostromzár szorításában. A függetlenség kikiáltása után a külkapcsolatok lehetőségét még inkább kereső Kossuth amint megtudta, hogy Velence városa a szárd király veresége után is folytatja az ellenállást, április 20-án levélben fordult Daniele Maninhoz, a háromtagú velencei direktórium elnökéhez. Ebben az első között értesíti a Habsburg-ház trónfosztásáról és önmaga kormányzóelnökké választásáról, továbbá kifejezi reményét, hogy az ugyanazon célért és érdekekért, azonos ellenség ellen harcoló két szabad és független nép kormánya baráti kapcsolatokat ápol majd egymással.⁵⁹ Kossuth egy másik levelet is küldött Maninnak, amelyben közölte, hogy Bratich Jánost kinevezte velencei követé. Április 26-án pedig Bratichnak küldött megbízólevelet és utasításokat. Bratichot katonai megbízottnak nevezték ki, de széleskörű jogosítványokat kapott: kapcsolatfelvétel Velencén kívül akár Torinóval is, az itáliai magyar csapatok hazatérésének elősegítése, fegyverraktár létesítése Velencében Magyarország számára, az osztrák sereg tévekenységének zavarása, Ausztria elleni katonai szövetség létesítése itáliai államokkal.⁶⁰

Ezek a levelek csak egy hónappal később, május 20. után, Bratich közvetítésével jutottak el a címzetthez, így Valentino Pasini, Velence párizsi megbízottja tulajdonképpen hamarabb felvetette Maninnak a magyar szövetségekötés gondolatát. Május 2-i levelében ugyanis, magyar megbízottak nevében, azt ajánlotta, hogy vegyék fel a kapcsolatot Kossuthal, küldjenek hozzá megbízható követet, aki kérhetne pénzbeli segítyt, amiben a magyarok bővelkednek. Meg lehetne próbálni egy magyar hadmozdulatot Velence irányába, és a magyarok vásárolhatnának gőzhajókat, amelyek a velenceiekkel együttmű-

⁵⁵ MCV Carte Manin, n. 2313. Vö.: *Depoli* 1958. 59. o.

⁵⁶ Niccolò Tommaseo Daniele Maninnak, Párizs, 1848. október 25. Közli: *Repubblica Veneta* I. 426. o.

⁵⁷ Daniele Manin Niccolò Tommaseónak, Velence, 1848. november 9. Közli: *Repubblica Veneta* I. 457. o. Három nappal korábban, Manin betegsége idején Graziani már hasonlóképpen nyilatkozott: „Egyelőre hagyjuk függőben a Magyarországgal való szövetségekötés tervezetét...” Leone Graziani Niccolò Tommaseónak, Velence, 1848. november 6. Közli: *Ua.*, 455. o.

⁵⁸ *Depoli* 1958. 59. o.

⁵⁹ A levél teljes szövege: *Radaelli* 458. o.; *Vigevano* 5. o.; *Horváth Jenő* 1926. 172. o.; *Horváth Jenő* 1927. 146. o. Magyarul: *Krámlí* 1995. 11. o.

⁶⁰ A dokumentumokat közli: *Radaelli* 458–460. o.; *Horváth Jenő* 1927. 147–148. o. Magyarul: *Krámlí* 1995. 11–13. o.

ködvé járőröznének.⁶¹ Pasini felvetése mögött tehát az a meggyőződés húzódott, hogy Magyarország számottevő támogatást jelenthet a Velencei Köztársaság számára. Már az előző hónapokban érezhető volt a hatás: amint Ausztria gyengülni látta katonai helyzetét Magyarországon, késznek mutatkozott, hogy új tárgyalásokat nyisson Velencével; szeretne volna lezárni a velencei harcokat, hogy az ostromsereget a magyarországi harcterekre vezényelhesse. Ez a helyzet új reményt teremtett a függetlenségéért küzdő Velence számára: „Adja meg az Isten – írta Pasini Maninnak –, hogy a magyarországi ügyek megteremtse számunkra a lehetőséget, hogy valami elfogadhatót tehesünk országunkért.”⁶² Mielőtt azonban Manin érdemi választ adhatott volna Pasini felvetésére, megérkeztek Bratichtól a levelek.

Az 1810-ben Fiumében született Bratich kora legnagyobb kalandorainak egyike volt, számtalan ország rendőrségét foglalkoztatta. Apját és nagybátyját az osztrák rendőrség Ausztria ellenségeiként tartotta számon. Ő maga Spanyolországban részt vett a trónöröklésért folytatott ún. karlista háborúban, Don Carlos oldalán harcolva alig húszévesen őrnagyi rangot ért el. 1834-ben Londonban tűnt fel, majd 1843-ban észak-amerikai őrnagyként a bukaresti osztrák ügynökségen Magyarországra kért vízumot, de még ez év novemberében Cadizban fogták el. Ebben az időben figyelmeztette a bécsi kormány a nádort, hogy ha Bratich Magyarországon bukkanna fel, tartóztassák le, majd 1845-ben a New York-i osztrák követséggel közölték személyleírását. A következő évben Ausztria megtagadta tőle az osztrák állampolgárokat megillető védelmet; 1846-ban Konstantinápolyban, a következő évben pedig Egyiptomban tűnt fel.⁶³

1848 júliusában Ragusából küldte – valószínűleg nem első – bizalmas jelentéseit a magyar kormány ügynökeként gróf Erdődy János fiemei és tengerparti kormányzóinak. Bratichnak – Agostino Grubissich apáttal, a bécsi olasz egyházközség igazgatójával, aki Dalmáciában is tanított,⁶⁴ továbbá Nagy Sándorral⁶⁵ együtt – az volt a feladata, hogy magyar párti propagandát fejtsen ki Dalmáciában: szakadjanak el Ausztriától, és Magyarország biztosítja számukra az olasz nyelv használatát és a teljes körű közigazgatási autonómiát. Július 9-i jelentésében azt írta, hogy „itt nem arról van szó, hogy egy magyar pártot kellene alapítani; ez már 10 éve létezik, és mára a lakosság többsége támogatja, követőket talál a legalacsonyabb népréteg körében is; itt még a gyerekek is azt kiabálják az utcán, hogy Éljen Magyarország”, július 13-án pedig a megválasztott képviselők irányában kifejtett propagandáról beszámolva közölte, hogy több képviselő is Ragusa és Dalmácia Magyarországhoz csatolása mellett nyilatkozott.⁶⁶ Magánlevelében azonban, amit ugyancsak július 13-án Giuseppe Susaninak írt, akit Fiume városa képviselőnek küldött a magyar országgyűlésbe, Bratich nehéz helyzetéről panaszkodott. Gyakran került ugyanis kellemtelen helyzetbe, mivel ígéretei biztosítékeként semmit sem tudott felmutatni; nem kapott megbízólevelet, és a nagy sietség miatt instrukciókat is csak szóban a fiemei kormányzótól, továbbá egy kevés pénzt. Tisztában van a kormány iránti kötelezettségeivel, mégis Susani közbenjárását kéri, hogy mihamarabb vonják vissza a megbízatását. Küldetése túl

⁶¹ Depoli 1958. 59. o.

⁶² Valentino Pasini Daniele Maninnak, Párizs, 1849. április 16. Közli: *Planat de la Faye* II. 306. o.

⁶³ Depoli 1956. 5–7. o.; *Horváth Jenő* 1927. 19–20., 24–25. o.

⁶⁴ Várady József Szemere Bertalannak, Bécs, 1848. május 22. Közli: *Horváth Jenő* 1927. 47–49. o.

⁶⁵ Nagy Sándor Giuseppe Susaninak, Trieszt, 1848. augusztus 3. Közli: *Horváth Jenő* 1927. 80–81. o.

⁶⁶ Bratich János Erdődy Jánosnak, Ragusa, 1848. július 13. Közli: *Horváth Jenő* 1927. 65–66. o.

hosszú ideig tart, ami anyagilag túlságosan is megterhelő számára, ugyanis számos rokona él a környéken, akik gazdag amerikai nagybácsiként tekintenek rá.⁶⁷ Panaszkodásának meglett az eredménye: Susani Bratich rapidíjának megemelését kérte,⁶⁸ Erdődy János gróf pedig sürgette Bratich – tőle kapott – megbízatásának hivatalos elismerését, a megelőlegezett 500 forint megtérítését, továbbá követutasítások kiadását számára.⁶⁹

Eközben július 16-i jelentésében Bratich a Cattaro környéki felkelésről számolt be. A felkelők ideiglenes kormányt hoztak létre, ami bevezette a halálbüntetést, és két – politikájuknak ellentmondó – személyt kivégeztek. Erre a kormány szükségállapotot vezetett be a térségben, és – a levél írásának a napján – 400 katonát vezényelt a felkelők ellen. Ezek az események félelmet keltettek az emberekben, akik nem akartak többé hallani sem a politikáról. Mindenesetre Bratich megerősíti az első jelentésében írottakat: a dalmát nemesség magyar párti, és ezt nem is tartják titokban.⁷⁰ Négy nap múlva kedvezőtlenebb hírekkel jelentkezett. Az előző jelentésben említett felkelés kapcsán közli, hogy a horvát katonaság nem ütközött ellenállásba, a felkelés vezetői Montenegróba menekültek. A magyar ügy szempontjából még ennél is rosszabb hír, hogy a *Gazzetta di Zara* egy hivatalos nyilatkozatot tett közzé, amely megtiltja a magyar kormány június 10-i kiáltványának terjesztését, ami a horvátoknak szólt Jellačić bán felfüggesztéséről, hozzátéve, hogy a bécsi kormány elutasítja a Dalmáciával kapcsolatos magyar igényeket. Jóllehet ezeket a nyilatkozatokat nem fogadták kedvezően a dalmátok, Bratich mégis úgy érezte, hogy addigi erőfeszítéseit semmissé tették, mivel az emberek rendkívül óvatossá váltak – felmentését kérte tehát a megbízatás alól.⁷¹ Miután megtörténtek a választások, a helyben kifejtett propaganda igen sokat veszített fontosságából, a megválasztott dalmát parlamenti képviselők ugyanis Bécsbe, a június 26-ra összehívott osztrák birodalmi gyűlésbe igyekeztek. Amikor pedig a horvát csapatok augusztus 31-én megszállták Fiumét, a magyar propaganda tevékenység ellehetetlenült.

Bratich legközelebb 1849 tavaszán adott hírt magáról, amikor március 8-án levélben fordult a magyar képviselőházhoz, amelyben a magyar kormány szolgálatában eltöltött kilenc hónap után pénzsegélyt kért, mivel – leírása szerint – már szinte az ínséggel küszködött. Megemlítette, hogy az előző év szeptemberében Bécsbe rendelték, hogy a külügyeket gyakorlatilag irányító Pulszky Ferenc rendelkezésére álljon. Pulszky azonban továbbküldte Magyarországra, hogy katonai pályán fejtsse ki tevékenységét, amire végül is nem került sor. Kossuth értékelté Bratich szolgálatait, ugyanis még a hónap folyamán kiutaltatott számára 10 000 forintot.⁷²

Bratich, aki május 15. körül hagyhatta el Magyarországot, május 21-én a Trieszt kikötőjében horgonyzó francia felségjelű *Panama* gőzhajó fedélzetén írt levélben fordult Maninhoz, amelyben – magyar megbízottként – egy esetleges velencei–magyar egyezmény főbb pontjait vázolta fel. Ezek szerint Magyarország kölcsönt nyújtana, saját költségén felszerelne egy vagy több hajót, amelyek Velence segítségére sietnének, összegyűjtenék Velencében a magyar dezertőröket, hogy egy légiót formáljanak belőlük, végezetül

⁶⁷ Bratich János Erdődy Jánosnak, Ragusa, 1848. július 13. Közli: *Horváth Jenő* 1927. 65–67. o.

⁶⁸ Giovanni Susani Batthyány Lajosnak, Pest, 1848. augusztus 8. Közli: *Horváth Jenő* 1927. 84–86. o.

⁶⁹ Erdődy János Kossuth Lajosnak, Fiume, 1848. augusztus 3. Közli: *Horváth Jenő* 1927. 81–84. o.

⁷⁰ Bratich János Erdődy Jánosnak, Ragusa, 1848. július 16. Közli: *Horváth Jenő* 1927. 68–69. o.

⁷¹ Bratich János Erdődy Jánosnak, Ragusa, 1848. július 20. Közli: *Horváth Jenő* 1927. 69–71. o.

⁷² *Waldapfel*: Külpolitika 235. o.

két hónap leforgása alatt erőteljes magyar támadás indulna az Adriai-tenger irányában. A velencei kormány cserébe vállalná, hogy az olaszországi magyar katonákat Fiumébe szállítja, amint az lehetséges, továbbá segíti a magyar sereg esetleges adriai hadjáratát, első sorban oly módon, hogy fegyverraktárt létesít Velencében vagy Triesztben. Bratich kérte továbbá, hogy Velence városának blokádja miatt a Velencei Köztársaság megbízottja tárgyalás céljából keresse fel őt vagy Anconában, ahova a *Panama* tartott, vagy Rómában, ahová a magyar megbízott szándékozott továbbmenni.⁷³ Ez a tervezet lett a kiindulópontja a további tárgyalásoknak, s a megállapodás is ez alapján jött létre.

Másnap, még a trieszti indulás előtt, Bratich újabb levelet írt Maninnak, amelyben a honvédsereg legújabb győzelmeiről számolt be. Meglepő módon azt közli, hogy május 13-án a magyarok rohammal bevették Budát. A levél írásának napján a bevétel ténye igaz volt, bár, mint köztudott, a végső rohamra május 21-én került sor. Ír még Arad kapitulációjáról, Perczel és Bem sikereiről, valamint a császári csapatok meneküléséről. A magyarok tehát készen állnak az oroszok „fogadására”, kérdés, hogy a francia és brit tiltakozások ellenére egyáltalán megkockáztatják-e az intervenciót. Az orosz fenyegetettség szomorú következménye mindenestre, hogy módosítani kellett a haditerveket: Bécs már magyar kézen lehetne, csakúgy, mint Fiume és akár még Trieszt is. Elnézést kér továbbá, hogy nem tudja személyesen átadni megbízólevelét, de nem kockáztathatja, hogy a blokád alá vont Velencében kényszerüljön maradni, mivel ez ellehetetlenítené megbízatásából adódó egyéb feladatainak teljesítését. Felhatalmazza ugyanakkor Manint, hogy a nevében kiáltvánnyal forduljon Velence népéhez.⁷⁴

Manin május 24-én válaszolt Bratichnak, akit levelében tábornoknak szólított: régi óhaja volt a két kormány közötti kapcsolat felvétele, amiről a velencei követ Párizsban már tárgyalt a magyar megbízottal, de az események gyors változása és a hirtelen jött olasz csapások megakadályozták a megvalósítást. Közli, hogy a tárgyalásra és a közös ügy győzelmét szolgáló szerződés megkötésére Lodovico Pasinit küldi teljhatalmú megbízottként. Ugyanezzel a dátummal Pasini megbízólevelét is küldi Bratichnak.⁷⁵ Manin ugyanezen a napon Valentino Pasinit is értesítette a lépésről. Kötelességének érezte, írta, hogy ne késlekedjen a felajánlás elfogadásával, ezért a párizsi megbízott fivérét azonnal elindította Ancona felé.⁷⁶ Manin ezzel gyakorlatilag reagált Valentino Pasini említett május 2-i felvetésére.

Manin eredetileg Tommaso Gart szerette volna Anconába küldeni, de mivel pillanatnyilag nem rendelkezett információval a korábbi párizsi, majd firenzei megbízott holletéről, a velencei képviselőház alelnökére esett a választása. Lodovico Pasini a francia *Le Brasier* gőzhajón tudta elhagyni a blokád alá vont várost, és másnap, május 25-én megérkezett Anconába. Meglepetésére ott találta a Firenzéből Velencébe igyekvő Tommaso Gart, akit be is vont a Bratich-csal folytatott tárgyalásokba.⁷⁷

A magyar kormányzóelnök nevében tehát Bratich, a velencei kormány nevében pedig Lodovico Pasini teljhatalmú megbízott Anconában, a francia hajók fedélzetén egy nyolc pontból álló, kölcsönös védelmi és támadó szövetséget rögzítő szerződést írt alá, amelyet

⁷³ MCV Carte Manin, n. 970. A levelet közli: *Curato* 19–21. o.

⁷⁴ MCV Carte Manin, n. 977. A levelet közli: *Curato* 21–22. o.

⁷⁵ MCV Carte Manin, n. 978–979. Mindkét levelet közli: *Curato* 23–24. o.

⁷⁶ *Depoli* 1958. 63. o.

⁷⁷ Uo.

az egyik fél, valószínűleg Bratich kérésére május 20-ra antedatáltak, Duinót jelölve meg helyszínül. A valóságnak nem megfelelő helyszín megjelölésével nyilvánvalóan a francia hajók kapitányait kívánták megóvni az esetleges kellemetlenségektől. A szerződésben a két állam kötelezettséget vállalt, hogy egymás hozzájárulása nélkül nem kötnek békét Ausztriával, s hogy hadműveleteiket összehangolják szárazon és vízen egyaránt. Velence segítséget ígért a magyar tengeri haderő felállításában, de a felfegyverzés és karbantartás költségei a magyar államot terhelik. Magyarország, ahogy a háború folyása lehetővé teszi, erőteljes hadműveletbe kezd az Adria irányában. Amint a magyar csapatok megjelennek a tengerparton, Velence gondoskodik arról, hogy az előre felhalmozott fegyverek eljussanak hozzájuk, de minden más módon is segíti hadmozdulataikat. Velence vállalta továbbá, hogy az Itáliában szétszóródott magyar katonákból, saját költségén, egy önálló légiót szervez, a magyar állam pedig azt, hogy rövid időn belül átutal Velencének egy meg nem határozott pénzüsszeget háborús segély címen, amit a harcok befejezéséig időről-időre megismétel.⁷⁸ Lodovico Pasini június 1-jén lelkesen számolt be a szerződésről fivéréhez, Valentinóhoz írt levelében, és olyan részletekre is kitért, amelyek a szerződésbe nem kerültek be, de a tárgyalás során minden bizonnyal szó volt róluk. Ezek jórészt Bratichtól származhattak, és különösen két téma, Magyarország tengeri hadereje és a remélt háborús segély körül forogtak. A magyar „hadiflotta” egyelőre két 320 lóerős, ágyúkkal felszerelt gőzhajóból állt. Angliában vásároltak még egy hajót, az *Implacabilét*, ám az egyik kereskedő gondatlansága miatt nem kapott engedélyt a kikötő elhagyására. A két gőzösnek a napokban kell érkezniük az Adriai-tengerre, és a velenceiek a legjobb tisztjeiket szánják rájuk.⁷⁹ Bratichnak tulajdonított további feljegyzésekből azt is megtudjuk, hogy a gőzhajók háromárbcosak, áprilisban bocsátották őket vízre, az egyiket Anglia legnyugatibb megyéjében, Cornwallben, a másikat Skóciában, motorjaik Glasgowban készültek. Angliai indulásuk dátumát május 20-ra tűzték ki, tehát június 10. körül várhatóak Velence közelében.⁸⁰ A másik téma, a háborús segély igazi kulcskérdés volt Velence számára, Pasini sürgette volna a mihamarabbi támogatást. Legalább hatmillió lírát kért június, július és augusztus hónapokra, de a magyar megbízott ezt nem ígérhette meg, mivel nem rendelkezett nagyobb összegek felett. Ugyanakkor biztosította velencei tárgyalópartnerét, hogy Magyarország Londonban található pénzalapjából néhány napon belül 500 000 líra Velence rendelkezésére fog állni. Bratich azzal biztatta még Pasinit, hogy ezt további bőkezű támogatások követik majd.⁸¹

Leveléhez Manin kérésére az aláírt szerződés egy másolati példányát is csatolta, így ez a levél egyben cáfolja azt a szinte egyöntetűen elfogadott állítást, hogy a szerződést június 3-án írták volna alá; legvalószínűbb dátum tehát május 31., esetleg június 1.⁸²

⁷⁸ ASV GP, b. 118. A szerződés teljes szövegét közli: *Planat de La Faye* II. 261. o.; *Irányi – Chassin* II. 481–484. o. (Magyar kiadásban: A magyar forradalom politikai története 1847–1849 I–II. Ford. Szoboszlai Margit, a szöveget gondozta, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta Spira György. Budapest, 1989. II. k. 294–296. o.); *Radaelli* 329–331. o.; *Vigevano*, 6. nota; *Horváth Jenő* 1926. 172–174. o.; *Horváth Jenő* 1927. 148–149. o.; *A Háborús felelősség*, II. №. 3–4. (1930. július–október) 280–281. o. Magyarul: *Waldapfel*: Külpolitika 237–238. o.; *Krámli* 1995. 9–10. o.

⁷⁹ MCV Carte Manin, n. 981. A levelet közli: *Curato* 24–26. o. A téma részletes feldolgozása: *Krámli* 1997. 84–113. o.

⁸⁰ MCV Carte Manin, n. 982. Vö.: *Depoli* 1958. 64. o.

⁸¹ MCV Carte Manin, n. 981. A levelet közli: *Curato* 24–26. o.

⁸² Vö.: *Depoli* 1958. 63. o.

Velencei részről nagy várakozással tekintettek erre a megállapodásra. Lodovico Pasini is megjegyezte ismertett levelében, hogy „Magyarország többet szokott tenni, mint amennyit megígér”.⁸³ Velencében május 26-i dátummal nyilvánosságra hozták Kossuth levelét,⁸⁴ és a titkosnak szánt szerződés pontjai is hamar kitudódtak. Az ígért hajók feltörhették volna a tengeri blokádot, lehetővé téve az utánpótlást, amit még a magyar háborús segély is elősegített volna, a honvédsereg adriai hadművelete pedig arra kényszeríthette volna az osztrákokat, hogy enyhítsenek a Velencét körülfogó harapófogón. Naponta érkeztek jelentések a magyarok fantasztikus győzelmeiről, az orosz beavatkozás hírére cáfolták, párizsi pénzsegélyről és Korfura érkezett hajókról beszéltek.⁸⁵ Még május első napjaiban jegyezte fel az egyik velencei polgár: „Biztató hírek érkeznek a magyarok felől. A debreceni országgyűlés kinyilvánította az egész Habsburg dinasztia bukását. Reményeink most már többé nem a piemontiakban vannak, akik Itália szegényévé váltak, hanem a derék magyarokban.”⁸⁶ Egy másik velencei polgár június 30-án pedig a következő sorokat írta a naplójába: „Különböző hírek keringenek a magyarokról. Egyesek azt mondják, hogy Fiumében vannak, mások Ljubljánában tudják őket, megint mások szerint már egyenesen Triesztig jutottak.” A naplóró azonban tisztában van a helyzettel, ezért hozzáteszi: „Nagyon könnyen elhiszük azt, amire vágyakozunk.”⁸⁷ Időközben a június 15-én összeült velencei parlament nyilvánosságtól elzárt tanácskozásán Manin beszámolt az osztrákokkal, konkrétan Karl Ludwig Bruck miniszterrel folytatott tárgyalásokról, s ismertette a Bratichsal aláírt megállapodást. Az ügyet tárgyaló bizottságban Tommaseo kijelentette, hogy csak úgy folytatható a tárgyalás az osztrákokkal, hogy az a magyarokkal aláírt szerződést ne sértse, továbbá sürgette a válaszadást Kossuth levelére, sőt egy megbízott Magyarországra küldését javasolta, „mivel a kormány hallgatása meggondolatlan hálátlanság lenne”.⁸⁸ Másnap a parlament határozatban mondta ki, hogy a Magyarországgal aláírt konvenció ratifikációs szavazás nélkül is érvényes, ugyanakkor kinyilvánította, hogy a magyarok egyetértése nélkül semmiféle érdemi döntést sem hoznak az Ausztriával folytatott tárgyalások során, sőt, ezeket elhúzzák, ameddig csak lehet, abban a reményben, hogy a Magyarországgal kötött egyezmény meghozza gyümölcseit.⁸⁹ Lehet tehát némi alapja Bratich kijelentésének, amit a június 22-én Korfuról Teleki Lászlónak írt levelében fogalmazott meg: ez a szerződés akadályozta meg akkor Velence feladását.⁹⁰ Bratich ugyanis a Velencei Köztársaságtól két hónap türelmet kért a magyar segély megérkezéséig, továbbá ez idő alatt a különbéke lehetőségének kizárását.⁹¹

Ám az idő múlásával egyre fogytak a velencei remények, a szövetségi szerződés táplálta illúziókon felülkerekedett a valóság. Maga Manin is szkeptikus volt, úgy látta, hogy Bratich felhatalmazása nem nyújt a szerződés minden pontjára garanciát.⁹² Teleki Lászlónak a kétségbeesés hangján írt: „Arra köteleztük magunkat, hogy a lehető legtovább

⁸³ MCV Carte Manin, n. 981. A levelet közli: *Curato* 24–26. o.

⁸⁴ *Raccolta Andreola*, tomo VII. 290. o.

⁸⁵ *Depoli* 1958. 64. o.

⁸⁶ *Contarini* 179–180. o.

⁸⁷ *Contarini* 202. o.

⁸⁸ *Le assemblee del Risorgimento* II. 480. o.; *Tommaseo* II. 429. o.

⁸⁹ *Le assemblee del Risorgimento* II. 482. o.

⁹⁰ Bratich János Teleki Lászlónak, Korfu, 1849. június 22. Közli: *Horváth Jenő* 1926. 176–178. o.

⁹¹ Daniele Manin Teleki Lászlónak, Velence, 1849. június 20. Közli: *Curato* 27–28. o.

⁹² *Depoli* 1958. 65. o.

kitartunk, erőforrásaink azonban a végükhöz közelednek; közölni kell a magyar kormánynal, hogy siessen a segítségnyújtással.” Közli, hogy a két hónap, amelyben Bratichsal megegyeztek, szinte eltelt, s Velence hiába várja a magyar hajókat. Kiemeli, hogy a szárazföldön Trieszt, tengeren Fiume és Isztria irányába tervezett magyar hadműveletnek milyen jelentős szerepe lenne az osztrák erők megosztásában.⁹³ Manin a blokád miatt lemondott eredeti szándékáról, hogy Tommaso Gar megbízottként Kossuthoz küldje, és Valentino Pasinit kérte fel, hogy a párizsi magyar megbízotton keresztül próbáljon meg hatni a magyar kormányra.⁹⁴ Tommaseo azonban ragaszkodott egy magyarországi megbízott kiküldéséhez, ezért június 24-én melegen támogatta Winkler Lajos felajánlközását, aki az ellenséges vonalakon áthatolva kívánt hazájába jutni.⁹⁵ Manin nem támogatta ezt a felvetést, viszont végre elhatározta magát a kapcsolatfelvételtre, és június 26-án levelet küldött Kossuthnak, melyben arról számolt be, hogy Velence kormánytanácsa nagy lelkesedéssel fogadta április 20-i levelét, és egyben közölte, hogy Tommaso Gar személyében követet küld Magyarországra, aki majd beszámol Velence helyzetéről. Mellékelte Tommaso Gar megbízólevelét is.⁹⁶

Az 1808-ban Trento városában született Tommaso Angelo Gar a Padovai Egyetem filozófia szakán szerzett diplomát, de szívesen foglalkozott költészettel és fordítással is. Az egyetem befejezése után, 1832-től tíz éven keresztül Bécsben élt, nehéz anyagi körülményei miatt a birodalmi államigazgatásban remélt munkát. Olaszórákból és fordításokból tartotta el magát, míg végre az udvari könyvtár vezetőjének titkára lett. Bécsi tartózkodása alatt nem csak német tudását tökéletesítette, magtanult spanyolul és angolul, egyetemi kurzusokat látogatott, történeti kutatásokat végzett az udvari levéltárban, német szerzőket fordított olaszra; kiváló kapcsolatokat épített ki, a német kultúrák kitűnő ismerője lett. 1842-ben Firenzébe költözött, ahol elsősorban levéltárosi, forrásfeltáró és -kiadó munkát végzett. 1847-ben a Padovai Egyetemi Könyvtár igazgatójává nevezték ki; itt érték a forradalmi események, amelyek határozottan osztrákellenes irányba terelték gondolkodását. Niccolò Tommaseo javaslatára a velencei ideiglenes kormány 1848 májusában Párizsba küldte azzal a feladattal, hogy próbálja elérni a francia és német támogatást a köztársaság számára; diplomáciai tevékenységét az év augusztusától Firenzében folytatta.⁹⁷ A közép-itáliai restauráció után, 1849 májusában elhagyta Firenzét és megpróbált Velencébe visszatérni, hogy a kormány rendelkezésére álljon, a katonai helyzet miatt azonban csak Anconáig jutott. Ekkor Ravenna felé vette az irányt, de az osztrák előrenyomulás miatt kénytelen volt előbb Pesaróba, majd ismételen Anconába visszavonulni, ahol, amint láttuk, május 26-án találkozott Lodovico Pasinivel és részt vett a Bratichsal folytatott tárgyalásokon, majd együtt visszatértek Velencébe.⁹⁸

Maga Gar is többször sürgette Manint a megbízatás kiadásában, és amikor június 26-án végre megkapta, azonnal útnak indult. Ismét a francia *Le Brasier* hajót választotta, amivel Anconáig kívánt eljutni. Ott azonban nem tudott partra szállni, mert időközben a várost

⁹³ Daniele Manin Teleki Lászlónak, Velence, 1849. június 20. Közli: *Curato* 27–28. o.

⁹⁴ *Depoli* 1958. 65–66. o.

⁹⁵ *Tommaseo* II. 370. o.

⁹⁶ Közli: *Horváth Jenő* 1927. 151–152.; *Curato* 28–29. Magyarul: *Krámli* 1995. 14–15. o.; *Jászay* 1990. 361–365. o.; *Horváth Mihály* II. 575. o.

⁹⁷ *Allegrì*: Tommaso Gar.

⁹⁸ *Benvenuti* 35–40. o.; *Depoli* 1958. 57–58. o.

megszállták az osztrák csapatok. Mihamarabb Magyarországra szeretett volna jutni, de Manin utasításainak értelmében előbb Teleki Lászlót kellett felkeresnie, hogy tőle információkat és támogatást kapjon. Emiatt neheztelt Maninra, mindenesetre Párizs felé vette az irányt. Miután három napon keresztül hiába várta az alkalmat, hogy átszállhasson egy megfelelő hajóra, úgy döntött, hogy a veszélyesebb szárazföldi utat választja: az osztrákok által megszállt Egyházi Államon és már a restauráció időszakát élő Toszkánán keresztül kellett elérnie a Tirrén-tengert. A rábizott sürgönyöket biztonságba helyezte, vezetőt fogadott, aki segített átkelni a hegyeken és átjutni a határokon. Június 29-én szállt partra egy elhagyatott tengerparti szakaszon. Indulása előtt levélben számolt be Maninnak helyzetéről és reményeiről. Bízott benne, hogy hét-nyolc nap alatt eljuthat rendeltetési helyére, és a rábizott küldetés időben eléri célját.⁹⁹ Számptalan veszély közepette július 1-jén Forliba érkezett, másnap pedig már folytatta is útját Toszkána irányába. Maninnak írt beszámolójában kitér arra is, hogy a magyarok adriai diverziója az orosz támadás miatt késik, de ő biztos benne, hogy néhány napon belül megvalósul. Magabiztosságát nem túl meggyőzően indokolja: „sok dolog mutat erre, de most nincs időm ezeket felsorolni...” Mindenestre biztatja Manint, hogy még egy hónapig tartsanak ki, és a segítség érkezni fog.¹⁰⁰ Az út folytatásáról nem sokat tudunk, bár bizonyára hosszú ideig tartott, mivel Gar csak július 24-én indul vissza Párizsból. A francia fővárosban tartózkodó magyaroktól olyannyira reménytelen – valójában illuzórikus – híreket kapott, hogy július 26-án Genovából a következőket írta egyik barátjának: „a magyar úgy küzd, mint egy oroszlán, győzelemre áll az amfiteátrumban.”¹⁰¹ Ugyanez az illuzórikus hangnem uralkodik Teleki titkára, Szarvady Frigyes július 27-i beszámolójában, amit Gar kérésére küldött Maninnak Párizsból. E szerint a magyar csapatok minden ponton felülkerekedtek az ellenséges seregeken. Szarvady csodálatát fejezi ki a velenceiek hősiessége és önfeláldozása kapcsán, majd azzal fejezi be, hogy Magyarországon gyakran felhangzik az *Éljen Manin!* kiáltás.¹⁰² Gar tehát folytatja útját kelet felé, és még Párizsból magyar és horvát nyelvkönyveket kér Alearo Alearditól, aki az előző évben követtársa volt a francia fővárosban. Telekit nem találta Párizsban, és amikor megtudta, hogy néhány üzenetet egy Svájcban tartózkodó magyar megbízott, Draskovits Tivadar gróf továbbított, elhatározta, hogy Bernbe utazik, ahol a Római Köztársaság megbízottja, Filippo De Boni is kapcsolatba lépett vele. A harmasban egyeztetett terv továbbra is a Bratich által kidolgozott változaton nyugodott, de a német területeken kitört forradalmak új reményekkel töltötték el a régóta harcolókat is: kapcsolatba kell lépni Frankfurttal, a Rómától és Magyarországtól várt pénzekkel nehéz helyzetbe kell hozni az osztrákokat Lombardiában, elő kell mozdítani az Itáliában állomásozó magyar katonaság felkelését és mindent megtenni azért, hogy Kossuth csapatokat küldjön Fiuméba.¹⁰³ Mielőtt még Gar megérkezett volna Bernbe, De Boni levélben fordult Kossuthhoz, amelyben az adriai expedíciót sürgette. Amint eléri Fiumét, az expedíciós hadsereg szerinte szinte félelmetessé válhatna, mivel a dalmátok támogatják az olasz ügyet, továbbá Triesztben is létezik egy olasz párt; innét Friuli irányába folytatódhatna az expedíció, ahol

⁹⁹ MCV Carte Manin, n. 768. Közli: *Depoli* 1958. 75. o.

¹⁰⁰ MCV Carte Manin, n. 767. Közli: *Depoli* 1958. 75. o.

¹⁰¹ *Depoli* 1958. 67. o.

¹⁰² MCV Carte Manin, n. 986. Közli: *Curato* 29–30. o.

¹⁰³ *Depoli* 1958. 68. o.

hatására kitorne a forradalom.¹⁰⁴ Leveleiket különböző utakon próbálták Svájcból Magyarországra eljuttatni, de minden próbálkozásuk hiábavalónak bizonyult, két futárukat Stájerországban lelőtték.¹⁰⁵ Mindenesetre Gar, Bernben ragadva, július 28-án tett még egy kétségbeesett kísérletet: kiáltványban fordult Kossuthhoz, hogy felvázolja számára Velence anyagi és katonai helyzetét. Az itáliai forradalmak sikertelensége, a romagnai osztrák invázió, az egyre szorosabb blokád és a tartalékok kimerülése miatt a város nagyon közel került ahhoz, hogy kénytelen kiszolgáltatni magát a győzte kénye-kedvének. Egyedüli remény a magyarok testvéri és azonnali segítsége. Ráadásul a Stájerországon és Karinthián keresztül végrehajtott magyar diverzió nem csak Velencén segítene, hiszen a környékbeli népek is türelmetlenül várják a felszabadítókat.¹⁰⁶

A Velencei Köztársaság ekkor már, akárcsak Magyarország, valóban küzdőképessége végső hatáira jutott. A velencei parlamentnek éppen a július 28-i zárt ülésén volt téma a magyar szövetség, ahol Manin – képviselői kérdésre – kénytelen volt elismerni, hogy a Magyarországgal való kapcsolattartás teljesen ellehetetlenült, nincsenek hírei az oda indított megbízotról, a szerződésben megfogalmazott ígéretek közül pedig egyik sem teljesült: se a hajók, se a pénzsegély, se a fegyveres segítség, ráadásul Bratichról sincsenek információk.¹⁰⁷

Ami Bratichot illeti: a szerződés aláírása után néhány napig még Anconában maradt, az Angliából várt gőzhajókkal kapcsolatos hírekre számított. Eközben a magyar kormány nevében támogatta egy francia admirális javaslatát, miszerint francia csapatok foglalják el Ancona városát, így akadályozva meg az osztrák megszállást. Az osztrák csapatok előrenyomulása azonban okafogyottá tette a felvetést, ami ráadásul francia–osztrák konfliktushoz vezetett volna. Amikor egyértelművé vált, hogy lehetetlen a Velencével való újabb kapcsolatfelvétel, Bratich Korfu szigetére utazott, és onnét küldött utasításokat Máltára, hogy a két gőzhajót, ha megérkeznek, irányítsák tovább a dél-albániai Butrintba: ott várják meg, amíg csatlakozhatnak a velencei erőkhöz.¹⁰⁸ Tevékenységéről maga Bratich számolt be Teleki László grófhhoz küldött levelében, amelyet június 22-én írt Korfu szigetéről. A „magyar nemzeti goélette”-nek nevezett *Erini*¹⁰⁹ hadihajó fedélzetén járta az Adriai-tengert, és várta a *Kossuth* és *Bem* hadihajók megérkezését is. 7000 forintnyi összeg – zömében osztrák bankókban – állt rendelkezésére, amit elégtelennek ítélt vállalkozási végrehajtására, különösen, hogy a magyar katonaszökevényeket még Velencébe szeretne volna szállítani. Külön kitért segédtsíjtje, Carlo Ferrari olasz menekült érdemeire, aki mindenféle ellenszolgáltatás nélkül, csupán a magyar ügy iránti szeretetből vállalt szolgálatot – Bratich az olasz tiszt megjutalmazását indítványozta. Június 15-én mint „a magyar

¹⁰⁴ Pagano 697. o.

¹⁰⁵ Depoli 1958. 68. o.

¹⁰⁶ *A háborús felelősség*, II. №. 3–4. (1930. július-október) 282–283. o.

¹⁰⁷ *Le assemblee del Risorgimento* II. 675. o.

¹⁰⁸ Depoli 1958. 69. o.

¹⁰⁹ Nem csak a hajó eredete, de a neve is titokzatos egyelőre. Kizárólag Bratichnak ebben a levelében szerepel, más forrásból nem ismerjük. Kétszer írja le, mindkétszer az *Erini* alakot. Horváth Jenő is így közli, ő maga mégis az *Irinii* alakot használja (*Horváth Jenő* 1926. 170–171. o.; *Horváth Jenő* 1927. 24. o.), akárcsak – őt követve – Jászay Magda (*Jászay* 1948. 136. o.). Krámlí Mihály pedig *Zrínyinek* nevezi (*Krámlí* 1997. 100. o.). Ugyanakkor a legmeggyőzőbbnek Attilio Depoli verziója tűnik. Mivel valószínűleg egy görög kereskedőtől vásárolt hajóról van szó, ami az Ειρηνη (=béke) nevet viselhette, szerinte Bratich óvatosságból megőrizhette az eredeti nevet, amit aztán a kiejtés szerint írt le. Depoli 1956. 46. o.

kormányának a velencei ideiglenes kormány mellett működő diplomáciai-katonai ügynöke és követe” egy proklamációt intézett Trieszt városához, amelyben nem kevesebbet közölt, mint hogy zár alá helyezte (!) az Adriai-tenger partvidékét, továbbá elkobzással fenyegette meg az osztrák hajókat.¹¹⁰ Éjjelente Kossuth felhívását szórta szét a dalmát városokban (Lesina, Lissa, Spalato, Cattaro, Budua), amelyben a kormányzó kifejtette, hogy a Habsburg-ház trónfosztása után a katonák uralkodóra tett esküje érvényét veszítette, tehát nem kényszerülnek tovább olasz testvéreik szabadságra, s ezzel egyben saját nemzetük ellen is harcolni. Hagyják el a magyar katonák a császári hadsereg sorait, majd gyülekezzenek Fiume városában. Bratic hajóján 19 magyar katonaszökevény jelentkezett a hívó szóra.¹¹¹ A két gőzhajót keresve július 3-án Máltára érkezett, de július 10-én már ismét Korfun tűnik fel, négy nap múlva Athénban, július 18-án pedig egy francia hajón Konstantinápolyba indult. Miután hírt kapott a magyar fegyverletételről, Konstantinápolyból Szmirnába (ma Izmir) utazott, ahol elvegyült a politikai menekültek között. Az osztrák rendőrség Afrika, Ázsia és Európa partvidékein kerestette, végül 1849. szeptember 30-án tartóztatták le. Először Triesztbe vitték, ahonnan – kihallgatások után – 1850-ben Bécsbe szállították tovább.¹¹² Az osztrák fővárosban hadbírószág elé állították, amely 18 évi várfogságra ítélte.¹¹³

Tommaso Gar nem volt hajlandó belenyugodni a reménytelen helyzetbe, és miután Bernből Genovába utazott, augusztus közepén elhatározta, hogy Konstantinápolyon keresztül éri el rendeltetési helyét. Így történhetett, hogy a Velencei Köztársaság fegyverletétele után emigrációba vonuló Manin és Tommaso Korfun találták, ahová Máltáról érkezett, és várta az alkalmat, hogy tovább indulhasson Konstantinápoly felé.¹¹⁴ Miután a Velencei Köztársaságban és Magyarországon is kényszerűen befejeződtek a harcok, Gar visszatért Padovába. Ott azonban minden hivataltól eltiltották, és szülővárosát, az osztrák fennhatóság alatt álló Trentót jelölték ki kényszerlakhelyeként. Éveken keresztül egy gróf nagylelkűsége biztosította számára a megélhetést, aki rendszeres járadék fejében Trento történetének megírásával bízta meg. Helyzete 1853-ban rendeződött, amikor kinevezték a születendőben lévő városi könyvtár igazgatójává. Kilenc éven keresztül látta el a tisztiséget, időközben újságíróként, fordítóként és történelmi tanulmányok írójaként működött. 1862-ban engedélyezték számára az osztrák állampolgárság letételét, és Milánóba, egy évre rá pedig Nápolyba költözött, ahol az egyetemi könyvtár igazgatója lett. 1867-ben megvalósult az álma: kinevezték a velencei levéltár igazgatójává. A Garda-tó partján, Desenzanóban halt meg 1871-ben.¹¹⁵

Magyarországon hosszabb ideig nem kaptak hírt a magyar–velencei szerződésről, ugyanis az orosz betörés nagymértékben megnehezítette az információáramlást. Maga Kossuth is már csak a száműzetés idején szerzett tudomást az egyezmény aláírásáról.¹¹⁶

¹¹⁰ A proklamáció szövegét közli: *Horváth Jenő* 1926. 174–175. o.; *Horváth Jenő* 1927. 150–151. o.

¹¹¹ A levél szövegét közli: *Horváth Jenő* 1926. 176–178. o.; *Horváth Jenő* 1927. 152–154. o.; *Jászap* 1993–1994. 102. o.

¹¹² *Depoli* 1958. 69–70. o. Szarvady Frigyes Teleki Lászlónak, Párizs, 1849. július 10. Közli: *A Hábórus Felelősség*, II. №. 1–2. (1930. január–április) 103. o. A letartóztatásról beszámol: *Osservatore Triestino*, 1849. október 8.

¹¹³ *Kertbeny* 8. o.

¹¹⁴ *Depoli* 1958. 70. o.

¹¹⁵ *Allegri*: Tommaso Gar.

¹¹⁶ *Irányi – Chassin* II. 484. (Magyar kiadásban: lásd a 78. jegyzetet, 296. o.)

Nem jöhetett létre az a pénzügyi tranzakció sem, amelyet a magyar–velencei szerződésre hivatkozva Velence kezdeményezett június első felében. Valentino Pasini velencei követ-ségi megbízott arra kérte Teleki Lászlót, csatlakozzon a kölcsöntárgyalásokhoz, amelyek-re Magyarországnak Angliában lenne lehetőségé. Velencei részről megvolt a garancia, ugyanezt várták volna a magyaroktól is.¹¹⁷

A velencei–magyar szerződésben is említett adriai hadművelet terve komolyabban foglalkoztatta Kossuthot. Amikor 1849. március végén Bem tábornok felvetette a kérdést, Kossuth úgy reagált, hogy „Fiume mindenesetre kilátásban van; de előbb Bácskát és a bánágot kell kitisztítani, és Budának kezeink közt kell lenni”.¹¹⁸ Kossuth az április 12-i levelében is említette Fiume esetleges elfoglalásának lehetőségét, de ismételten csak a Délvidék felszabadítása után.¹¹⁹ A hónap végén Bem visszatért a kérdésre: az egész Bánát visszaszerzése után a Kormányzó megbízólevelével Fiuméig vonulna, hogy visszaadja a magyaroknak a kikötőt.¹²⁰ Alessandro Monti a Cerrutihoz intézett 1849. május 20-i levelében, amelyben beszámol Kossuthnál tett látogatásáról, szintén említést tett a kormányzó adriai szándékairól: „Az első hadművelet, amit Kossuth szándékozik elindítani, Horvátország felé irányul, ahonnet birtokba lehet venni Fiumét.”¹²¹ Kossuth az aznapi, Klapka György helyettes hadügyminiszter javaslata alapján született minisztertanácsi határozatról beszélhetett Montinak, amelyben azonban a fiumei terv csak alternatívaként szerepelt.¹²² Májusra mindenesetre valóban elkészült Kossuth terve, melynek célja a Habsburgok által elnyomott népek egységfrontba szervezése volt, előfeltétele pedig a délszlávok megbékítése és magyar oldalra állítása. Kossuth meg volt arról győződve, hogy a szlávok ellenségeskedése kizárólag a bécsi udvar intrikáinak a következménye. Az emigrációban úgy vallott, hogy ő maga kívánta a Velence felszabadítására induló magyar hadsereget vezetni, hogy útközben elsimíthassa a viszályt a horvátokkal és a szlovénnel: „A Velence felszabadítására szánt negyvenezer főnyi hadseregnek én magam személyesen szándékoztam élére állani. Magam azért, mert e seregnek Horvátországon kellett volna keresztül menni s én ezt arra szándékoztam felhasználni, hogy a szlávon és horvát nemzettel a csak udvari cselszövények által előidézett viszálykodást kiegyenlítssem, s ott oly állapotot hozzak létre, amely a szlávon és horvát nemzet tökéletes megnyugtatóásával, a mi szándékaink merő félreértéséből eredett ellenségeskedés helyébe tartós testvéries egyetértést állítandok.”¹²³

Az invázió mintegy előkészítését szolgálhatta volna Kossuth június 5-i latin nyelvű kiáltványa, melyet az olaszokhoz intézett, és ami – olasz fordításban – csak júliusban¹²⁴

¹¹⁷ Valentino Pasini Teleki Lászlóhoz, Párizs, 1849. június 10. Közli: *Waldapfel*: Levelestár IV. 52–53. o.; Teleki László Pulszky Ferencnek, Párizs, 1849. június 10. Közli: *A Háborús Felelősség*, II. №. 1–2. (1930. január–április) 93. o.

¹¹⁸ Kossuth Lajos Bem tábornoknak, Eger, 1849. április 1. Közli: KLÖM XIV. 780–782. o., magyarul: *Makray* 15–20. o. Ezen a helyen is megköszönöm Hermann Róbert barátomnak, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum parancsnoka tudományos helyettesének az adriai hadművelet kapcsán felvetett értékes megjegyzéseit.

¹¹⁹ Kossuth Lajos Bem tábornoknak, Debrecen, 1849. április 12. Közli: KLÖM XIV. 866–868. o., magyarul: *Makray* 26–30. o.

¹²⁰ Bem tábornok Kossuth Lajosnak, Freidorf, 1849. április 29. Közli: Petőfi Sándor levelezése 544–545. o. Magyarul: uo. 616–617. o.; *Kovács* 466–467. o.

¹²¹ *Fornaro* 1995. 59. o.

¹²² *Mészáros* 99–103. o.; KLÖM XV. 363–365. o.

¹²³ *Kossuth*: Irataim II. 349. o.

¹²⁴ *Gazzetta di Venezia*, 1849. július 26.

jutott el a címzettekhez. Ebben ismételten leszögezi, hogy az Itáliában szolgáló magyar katonák nem az olaszok ellenségei, majd igen biztató ígéretet tesz: „Rövid időn belül Itália határainál leszek, hogy beváltsam a Velencének tett ígéretemet és hogy kezét fogjak az igen erős és örök Rómával.”¹²⁵

A terv hadászati részét Bem tábornok dolgozta ki. A magyar hadsereg Horvátországon, Stájerországon és Karinthyán keresztülvonulva megjelenésével felkelést szít a lakosság körében, majd elfoglalja Fiumét és Triesztet, hogy egyesülhessen a velencei erőkkal. Remények szerint a Radetzky seregében szolgálatot teljesítő magyar katonák honfitársaik mellé állnak és fellázítják egész Lombardiát. A piemonti hadsereg segítségével Radetzkyt kiűzik Itáliából, s Ausztria, amely már Magyarországon is vereséget szenvedett, kénytelen lesz békét kötni.¹²⁶ A támadás rögtön kezdetét veszi, amint Bem teljes győzelmet arat Erdélyben. Május 21-i levelében erről Monti is beszámol Giobertinak: „Bem tábornok a horvátországi expedícióra készül, amelyet személyesen fog vezetni... Fiumét rövidesen elfoglalják a magyarok, s akkor micsoda dicsőséges csatamező nyílik meg erről az oldalról hajóhadunk számára az elkövetkező hadműveletekhez!”¹²⁷

Az olasz légióra jelentős mértékben számítottak a terv végrehajtása során. Főszerepet kellett volna vállalnia Velence megsegítésében, példaadással és propagandával hozzájárulni a lombard és venetói lakosság osztrákellenes felkeléséhez.¹²⁸ Kossuth terve azonban, amely széles körben várakozásokat keltett Itáliában, legalább annyira illuzórikus volt, mint amennyire grandiózus. Nemcsak hogy a délszláv népek megbékítése nem sikerült, de egy jóval nagyobb akadály végleg meghiúsította a tervet: az orosz intervenció következtében Magyarországnak minden erejével a védekezésre kellett összpontosítania. Mindezek ellenére Kossuth még június végén sem vetette el teljesen a fiumei tervet: Bem lehetséges hadmozdulatait latolgatva alternatívaként említette.¹²⁹

Velencei részről is történtek tervezetek ebben az időszakban. Guglielmo Pepe tábornok április végén arra gondolt, hogy egy expedíciós hadsereggel betör Magyarország területére. 12 000 katonát várt Piemontból, akik, kiegészülve 8000 velenceivel, Fiumében partra szállva megindulhattak volna Magyarországra felé.¹³⁰ A piemontiak azonban nem érkeztek meg, a vállalkozásból nem lett semmi.

Még ezeknél is illuzórikusabb terven törte a fejét Nemeskéri Kiss Miklós július közepe táján. Hosszú külföldi tartózkodása miatt nem volt tisztában teljesen a hazai helyzettel, amikor egy marseille-i fogadóban Don Carlos egykori hadvezérével, Cabrerával szőtt terveket egy Fiumén, Korfun vagy Dalmácián keresztül megvalósítandó magyarországi expedícióra, melynek egyik főszereplője Giuseppe Garibaldi lett volna. „Talán soha jobb alkalom nem volna mint most – írta lelkesen Nemeskéri. – Garibaldinak 5000 embere s 26 álgyuja van s legforróbb óhajtásuk volna Magyarországra juthatni – jelenleg az Abruzzi hegyekbe tanyáznak, Velence, Roma s Badeni legiók vannak itt e vidéken s elszórva tán

¹²⁵ Olaszul közli: Scritti di Kossuth 23–24. o.; *Markus* 1961. II. 639. o. A kiáltvány magyar nyelvű fordítását lásd a függelékben!

¹²⁶ *Jászay* 1948. 148–149. o.

¹²⁷ *Jászay* 1948. 149. o.

¹²⁸ Marcello Cerruti jelentése, 1849. július 17. Idézi: *Markus* 1950. 297. o.

¹²⁹ Kossuth Lajos Bem tábornoknak, Pest, 1849. június 26. Közli: KLÖM XV. 597–598. o., magyarul: *Makray* 88–91. o.

¹³⁰ Guglielmo Pepe Florestano Pepének, 1849. április 26. Idézi: *Markus* 1950. 297. o.

10 000-re menők – kik közül az 5 bateria badeni tüzérség (jelenleg Baselben) roppant bravourt tanusított – mindezek Magyar Országba vágynak – inkább mint Menyországba.” Ráadásul a marseille-i kikötőbe magyar zászló alatt futott be két fiumei hajó, melyek kapitányai bármi módon a magyar kormányt óhajtják szolgálni. Hiába vélte úgy Nemeskéri, hogy „nem lenne bolondság”, az elgondolás 1849. nyarának közepén eleve kudarcra volt ítélve.¹³¹

A magyar–velencei kapcsolatok mérlege

Az Ausztriával minden áron szakítani akaró olaszokkal szemben Magyarországon az 1848-at megelőző mozgalom alapvetően alkotmányos célok elérését tűzte ki maga elé. Reformokat szeretett volna a nyelvhasználat, a vallás kérdésében, és elsősorban társadalmi és gazdasági területen, hogy ezzel megvethesse egy modern állam alapjait. A magyar nemzeti mozgalom tehát nem kívánta felbontani a kapcsolatokat az uralkodóházzal. Olaszországban kevesen értették meg a magyar nemzeti mozgalomnak ezt a korlátozott jellegét.

Ugyanakkor a magyarok sem értették meg az olasz helyzetet. A milánói és velencei forradalom hírére a magyar közvélemény azt róttá fel Bécsnek, hogy nem adta meg az alkotmányt Lombardiában és Velencében egy hónappal korábban, amikor az összes többi itáliai állam megkapta. Egy kevésbé merev és az idők igényeinek jobban megfelelő politikával el lehetett volna kerülni a válságot, vélték. A magyarok többsége tehát nem vetett számot azokkal az okokkal, amelyek az olasz forrongást kiváltották. A milánói és a velencei forradalomban a nép elégedetlenségének kifejeződését látták, amit szerintük az alkotmánnyal – akárcsak Magyarországon – le lehet csillapítani.

Az a befolyás, amit Magyarország és Olaszország eseményei egymásra gyakoroltak, illetve maga a felismerés, hogy a két ország sorsa összefügg, közelítették egymáshoz a két, korábban egymástól elszigetelt nemzeti mozgalmat. Kölcsönös érdeklődés nyilvánult meg, és sok olyan kapcsolat született, ami korábban nem létezett. Mindkét oldalon értékelni kezdték a másik nemzeti mozgalom sikereiből származó, ugyanakkor a saját célok elérését elősegítő eredményeket. Ez azonban 1848 első felében még csak közvetett és esetleges, nem kölcsönös megállapodásokon nyugvó terveken alapszik. Egyelőre tehát még nem lehet valódi együttműködésről beszélni: egyoldalú kezdeményezések tűnnek fel, amelyek elszigeteltek maradnak a két nemzet vezetői közötti hivatalos kapcsolatok hiánya miatt.

Ez a helyzet természetes következménye annak az állapotnak, amelyben a két ország 1848 első hónapjaiban volt. Az Ausztriához tartozó Magyarország évszázadok óta nem rendelkezett önálló külpolitikával, és ez a helyzet az alkotmány bevezetése után sem változott. Az osztrák külügyminisztérium megtartotta magának az uralkodó képviselét a külföldi országokban, amelyek Ausztria és Magyarország új alapokra helyezett kapcsolatát belügynek tekintették. A magyar kormány liberális tagjai azonban, elsősorban Kossuth, szerettek volna közvetlen kapcsolatba lépni a külfölddel, ezért 1848 áprilisában Frankfurtba küldték saját képviselőiket, Szalay Lászlót és Pázmándy Dénest. Ugyanezt

¹³¹ Nemeskéri Kiss Miklós Pulszky Ferencnek, Marseille, 1849. július 14. Közli: *Horváth Jenő* 1927. 154–155. o. és *A Háborús Felelősség*, II. №. 1–2. (1930. január–április) 103–104. o.

a lépést viszont nem lehetett megtenni Olaszország irányába, mivel ez háborúban állt Ausztriával. Legfeljebb arról lehetett szó, hogy ügynökökön keresztül titkos kapcsolatokkal próbálkozzanak.

A forradalmak és az első függetlenségi háború hónapjaiban az olasz kormányok sem fektettek hangsúlyt a külföldi kapcsolatokra. Az „Olaszország egyedül megoldja” (*l’Italia farà da sé*) jelmondat bűvkörében éltek, Magyarország irányában pedig inkább csak kétélyeik voltak, mivel az Ausztria és Magyarország közötti feszültséget csak helyi jelentőségű kérdésnek tartották, ami a külkapcsolatokra nem lehetet különösebb hatással. Ráadásul az itáliai forradalmi mozgalom elindulása és az Ausztria ellenes háború kirobbanása után az olasz liberális és nemzeti gondolkodás eleinte a szlávok felé fordult, a magyarok iránt többé-kevésbé nyíltan bizalmatlanságot, vagy egyenesen ellenségességet mutatott. Ez alapvetően két okra vezethető vissza. Mindenekelőtt a magyar nemzeti mozgalom vezetői, a radikális baloldal kivételével, 1848 nyaráig inkább Ausztria katonai erőfeszítéseit támogatták Itáliában, mintsem hogy komolyan mérlegelték volna egy magyar–olasz közös fellépés lehetőségét a Habsburgok ellen. Továbbá az olasz liberálisok és demokraták negatívan értékelték a magyar politikai körök elzárkózását a magyarországi nemzeti kisebbségek politikai és kulturális autonómia-törekvéseivel szemben.

Miközben a magyar közvélemény teljesen jogosnak ítélte a szárd király döntését honfitársai megsegítésére és a magyar ezredek hazarendelését követelte, a zömében mérsékelt elemekből álló magyar kormánynak – a *Pragmatica Sanctio* értelmében – el kellett ismernie Magyarország kötelességét a trón védelmére egy külső támadóval szemben, aminek a szárd király minősült. A magyar politikai vezetők súlyos és nehéz dilemma elé kerültek: egyrészt nem haragíthatták magukra a bécsi udvart, mivel a nemzetiségi mozgalmakkal szemben számítottak támogatására, másrészt viszont nem tagadhatták meg azokat a liberális elveket, amelyekre politikájukat alapozták. Nem léptek hivatalos kapcsolatba az Ausztria ellen háborúzó olaszokkal, ugyanakkor megkísérelték elkerülni Bécs kívánságának teljesítését, ami a fokozottabb magyar katonai részvételre vonatkozott.

A szeptemberi fordulat után magyar érdek volt külföldi szövetségest találni: kézenfekvőnek látszott az Ausztria ellen várhatóan ismét háborút indító Piemonttal és az augusztusi fegyverszünet után is kitartó Velencével való kapcsolatkeresés. Teleki László kezdeményezését Velence elutasította, mivel Manin 1848 őszén nem akart szövetséget, nem bízott ugyanis a nehéz katonai helyzetben lévő magyarok győzelmében.

A piemontiak 1849. márciusi novarai veresége után kitért még Róma és Velence. Róma túl messze volt, egyedüli reális lehetőségként Velence maradt. Az 1849. áprilisi, ezúttal Kossuthtól kiinduló kezdeményezést már örömmel fogadta Manin, Velence utolsó reménye ugyanis már csak a magyar fegyverek sikerében lehetett, ráadásul a *Függetlenségi Nyilatkozat* elfogadásával egy alapvető olasz–magyar nézetkülönbség is eltűnt.

A velencei–magyar szövetségi szerződés azonban elkészt, ezért gyakorlati hasznot egyik fél számára sem hozott, a két nép közötti kölcsönös rokonszenv erősödéséhez viszont feltétlenül hozzájárult. Akárcsak a velencei magyar légió létrehozása – a leginkább kézzelfogható eredmények ugyanis néhány katonai alakulat megalakításában ragadhatók meg: dezertőrök, hadifoglyok és önkéntesek alkották a két – kis létszámú – olaszországi (piemonti és velencei) magyar, illetve a mintegy 1100 főt számláló magyarországi olasz légiót.

FÜGGELÉK

1.

*A velencei magyar légióban szolgált katonák*¹³²

<i>Százados</i>	Bosich Andrea
Winkler Luigi	Bouslav Alberto
	Cataruzzi Santo
<i>Főhadnagy</i>	Costa Luigi
Morolin Vettore	Dezsy (Deső) Giovanni
	Fekete Giuseppe
<i>Törzsőrmester</i>	Filippovich Sigismondo
Jellinek Enrico	Fiore Daniele
	Füstös Michele
<i>Számvevő törzsőrmester</i>	Gál Giovanni
Bauernfeind Vincenzo	Gekich Giorgio
	Golda Giovanni
<i>Őrmesterek</i>	Goldmann Simon
Ádám Giuseppe	Gombár Antonio
Bárdi Rodolfo ¹³³	Goriup Stefano
Muzolányi Giuseppe	Gradischnig Francesco
Simon (Simonyi) Antonio	Gudek Giovanni
Takáts Michele	Gurda Michele
	Haurick Simeone
<i>Tizedesek</i>	Holló Francesco
Ballás Stefano	Horváth Alessandro
Haupt Giuseppe	Horváth Michele
Jakab Carlo	Kindeldai Giovanni
Link Antonio	Kiss Gabriele
Tiprovatz (Diprovat) Giovanni	Klopszik Giovanni
	Kohn Adolfo
<i>Segédtsz</i>	Koltay Antonio
Kováts Enrico	Kopritz Giuseppe
	Kováts Paolo
<i>Hadnagy</i>	Kriskovsky Gabriele
Santich (Sandich) Giorgio	Kucharczik Giorgio
	Lattavetz Giovanni
<i>Közlegények</i>	Lovas Pietro
Angyal Giovanni	Marok (Morak) Andrea
Bakora Domenico	Mauritsch Giorgio
Ballás Lorenzo	Medaritsch Domenico
Beck (Rech) Bartolomeo	Mensak Pietro
Belt Giovanni	Moiza (Moisa) Francesco
Blaskovits Ferdinando	Molnár Paolo

¹³² ASV GP, b. 193, N. 17793, 11 novembre 1848: „Lista dei sottominati individui che dal deposito Arruolamento vengono trasferiti alla Legione Ungarica” e Ruolo Pagamenti; b. 195, N. 18168, 10 novembre 1848: richieste di sciabole; b. 272, fasc. 556, N. 2810, 28 gennaio 1849: Rassegna, Stato del Vestiario ed Armamenti; b. 272, fasc. 566, N. 2138, 21 gennaio 1848: Stato del Vestiario ed Armamenti; b. 412, N. 3934, 11 agosto 1849: Kiss Gabriele disertato dall’armata austriaca; b. 973, fasc. 1, Ungherese legione; rr. 1031–1033: Ruoli Annuali; r. 1087: Matricola; rr. 1098–1105: registri alfabetici dei membri di tutti i corpi dell’armata; r. 1137: „Situazioni Graduali Numeriche”. Vö.: *Lénárt* 427–428. o.

¹³³ *Bárdy* 67–69. o.

Neubauer Giuseppe	Signorini Giuseppe
Ónodi Andrea	Stanislavski Vincenzo
Péterfy Giuseppe	Stoiko Stefano
Povolini Enrico	Szűch Antonio
Prokowski Giovanni	Talik Lorenzo
Puber Giovanni	Tamás Giovanni
Rossi Giovanni	Tót Paolo
Sadvensky Giuseppe	Trebetz Matteo
Sankovich Giovanni	Tsakits Giorgio
Schirer (Schier) Francesco	Varga Giacomo
Schmalz Tomaso	Utczek Simeone
Scrivani Angelo	Wagner Giovanni
Serbesco Giorgio	Werling Giuseppe
Sguario Cesare	Zaverscheig Carlo
Siciliani Francesco	

2.

Kossuth Lajos kiáltványa az olaszokhoz

Pest, 1849. június 5.

Olasz testvérek! Magyarország üdvözlétét küldi nektek, hogy közvetítsétek fiainak, akik az ellenséges Ausztria jelvényei alatt ott állomásoznak. Magyarország fiai, akik köztetek vannak, nem az ellenségeitek; a győzelem fiai nem lehetnek elnyomók, és ezt be is fogják bizonyítani.

Sok mindent ígértem a fiaimnak; győzelmeket ígértem, és ezeket meg is adtam a kijelölt napig: győzelemről győzelemre törve Bécs falai alatt vagyok, készen arra, hogy bosszút álljak a népért, amelyet a császári sas karmai marcangoltak; rövid időn belül Itália határainál leszek, hogy beváltsam a Velencének tett ígéretemet és hogy kezet fogjak az igen erős és örök Rómával. Magyarországnak és Itáliának, amelyek testvérek a szenvedésben, a reményben és a szent gyűlöletben, egyetlen családot kell alkotniuk.

Testvérek! Magyarország meghátrált, úgy tűnt, hogy el fog veszni; de nem! Sokkal inkább a dicsőséges győzelmeket készítette elő! Ez a nép hosszan túrt; de amikor kardot rántott, eldobta a hüvelyt, és ameddig csak lesz ellensége, kardja készen áll, hogy lesújtson rá!

Testvéri szeretettel és atyai érzelmekkel köszöntelek benneteket. Testvéreim vagytok a demokrácia ügyében; azok a magyarok, akik köztetek vannak, fiaim annak a nagy nemzetnek az ügyében, amely vagy győzni fog, vagy el fog tűnni a föld színéről utolsó városának lerombolásával és utolsó polgárának halálával!

Ezeknek a fiaimnak, amikor magasba emelitek a háromszínű zászlót, kiáltásotok: *Éljen Magyarország!* Ez legyen a hívó szó a barikádokon, a hegyekben és a mezőkön.

Arra számítok, hogy az első zászlónk, amely a szép Itáliába leereszkedik, a tiétekkel egyesült magyarral találkozik, mindkettőt olasz és magyar zászlóaljak veszik körül, és hüvely nélkül, kivont karddal együtt harcolnak velünk, amíg szét nem verjük az európai abszolutizmust. Veszítettetek: nem! Nem veszítettetek! Mártírokat adtatok a hazának, olyan mártírokat, akiknek a vére biztosítja a győzelmet. Miképpen Ausztriában Robert Blummal történt, ti is kérjétek a tiéteket, akik a szétbombázott városokban szenvedtek mártírhalált.

Olasz testvéreim! Magyar fiaim! Egyformán elnyomott hazáink arra hivatottak, hogy Istennek, a szabad nemzetek egyetlen bírójának szent nevében egyformán naggyá váljanak. *Éljen Itália! Éljen Magyarország!*

Kossuth

BIBLIOGRÁFIA, RÖVIDÍTÉSEK

- Allegri*: Tommaso Gar *Mario*: Tommaso Angelo Gar. In: Dizionario Biografico degli Italiani, 52. k. (1999) http://www.treccani.it/enciclopedia/tommaso-angelo-gar_%28Dizionario-Biografico%29. (A letöltés ideje: 2013. november 14.)
- AST Archivio di Stato di Torino
- ASV GP Archivio di Stato di Venezia Governo Provvisorio
- Banfi* Itáliai magyar emlékek. Az eredeti forrásmunka szerzője: *Florio Banfi*. A kiegészítéseket és a javításokat szerk. *Sárközy Péter*. Ford. és a magyar változat szerkesztésében közreműködött *Kovács Zsuzsa*. Fotók, képaláírások, képszerk. *Horváth Zoltán György*. Budapest, 2007.
- Bárdy* *Adventures of Rudolph Bardy De Kovatsi, a Hungarian exile in Italy, Hungary and Turkey*. Rochester, 1855.
- Benvenuti* *E. Benvenuti*: Un brano di storia veneta del Risorgimento (Tommaso Gar nel 1849). In: *Tridentum*, a. XI. (1908) fasc. I.
- Bernardello – Brunello – Ginsborg* *Adolfo Bernardello – Piero Brunello – Paul Ginsborg*: Venezia 1848–49. La rivoluzione e la difesa. Venezia, 1979.
- Bullettino Bullettino ufficiale degli atti legislativi del Governo Provvisorio. Venezia, 1848–1849.
- Contarini* *Pietro Contarini*: Memoriale veneto storico politico dal 18 marzo 1848 al 26 agosto 1849. Capolago, 1850.
- Curato* *Federico Curato*: L'alleanza tra Venezia e l'Ungheria del 3 giugno 1849 (Storia e documenti). In: *Annuario dell'Accademia d'Ungheria*, 1938–1939. Roma, 1939.
- Csorba* *Csorba László*: Magyar emlékek Itáliában. Budapest, 2003.
- Deák* *Deák Imre*: 1848. A szabadságharc története levelekben, ahogyan a kortársak látták. [Budapest, 1943.]
- Debrunner* *Aventures de la compagnie suisse pendant le siège de Venise par les autrichiens. Mémoires de Jean Debrunner, major d'infanterie et ancien commandant de la compagnie suisse a Venise*. Zürich, 1850.
- Degli Antoni* *Ricordi di Francesco Degli Antoni*. In *Documenti e scritti autentici lasciati da Daniele Manin, presidente della Repubblica di Venezia*. A cura di F. Planat de la Faye. Venezia, 1877.
- Depoli* 1956. *Attilio Depoli*: Fiumani contro l'Austria nel 1848–49. In *Fiume. Rivista di studi fiumani*. Anno IV, n. 1–2, gennaio–giugno 1956. [Roma, 1957.]
- Depoli* 1958. *Attilio Depoli*: L'ultima missione diplomatica di Tommaso Gar. In *Italia del Risorgimento e mondo danubiano-balcanico*. Udine, 1958.
- Fantoni* *Gabriele Fantoni*: Di alcuni difensori di Venezia nel 1848–49 (1). Luigi Winkler. In: *Atti e memorie dell'Ateneo veneto*, 1900. vol. 2.
- Fornaro* *Pasquale Fornaro*: *Risorgimento Italiano e Questione Ungherese (1849–1867)*. Messina, 1995.

- Ginsborg* *Paul Ginsborg*: Daniele Manin e la rivoluzione veneziana del 1848–49. Torino, 2007.²
- Hanák* *Hanák Péter*: Az olasz–szláv–magyar viszony 1848-ban. *Fórum*, 1948. 3. sz. 193–205. o.
- Horváth Jenő* 1926. *Horváth Jenő*: Az utolsó velencei–magyar szövetség 1849-ben. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1926. 167–178. o.
- Horváth Jenő* 1927. *Horváth Jenő*: A magyar kormány adriai politikája 1848–1849. Adatok Fiume, Dalmácia és a magyar tengerészet történetéhez. Budapest, 1927.
- Horváth Mihály* *Horváth Mihály*: Magyarország függetlenségi harcának története I–III. Genf, 1865.
- Irányi – Chassin* *Dániel Irányi et Charles-Louis Chassin*: Histoire politique de la révolution de Hongrie 1847–1849. I–II. k. Paris, 1859–1860.
- Jäger* *Edoardo Jäger*: Storia documentata dei corpi militari veneti e di alcuni alleati (milizie di terra) negli anni 1848–1849, con elenco nominale cronologico dei morti e feriti in guerra per la difesa di Venezia. Venezia, 1880.
- Jászay* 1948. *Jászay, Maddalena*: Italia e la rivoluzione ungherese 1848–1849. Budapest, 1948.
- Jászay* 1990. *Jászay Magda*: Velence és Magyarország. Egy szomszédság küzdelmes története. Budapest, 1990.
- Jászay* 1993–1994. *Jászay Magda*: La politica italiana di Kossuth nel 1848–49. In: *Italianistica Debreceniensis* I. Debrecen, 1993–1994. 87–107. o.
- Kertbeny* *K. M. Kertbeny*: Alfabetische namensliste ungrischer emigration 1848–1864. Brüssel & Leipzig, 1864.
- KLÖM XIV. Kossuth Lajos összes munkái XIV. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén II. S. a. r. *Barta István*. (Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai.) Budapest, 1953.
- KLÖM XV. Kossuth Lajos összes munkái XV. Kossuth Lajos kormányzó-elnöki iratai. S. a. r. *Barta István*. (Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai.) Budapest, 1955.
- Kossuth*: Irataim I. *Kossuth Lajos*: Irataim az emigrációból I. Az 1859-ki olasz háború korszaka. Budapest, 1880.
- Kossuth*: Irataim II. *Kossuth Lajos*: Irataim az emigrációból II. A villafrancai béke után. Budapest, 1881.
- Kovács* *Kovács Endre*: Bem József. Budapest, 1954.
- Krámlí* 1995. Az 1849-es magyar–velencei szerződés Ford. és s. a. r. *Krámlí Mihály*. (Documenta Historica 24. A JATE Történeztudományi Szekciójának kiadványa.) Szeged, 1995.
- Krámlí* 1997. *Krámlí Mihály*: Az „Implacabile”. Kísérlet az önálló magyar haditengerészet felállítására 1848-ban. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1997. 1. sz. 84–113. o.
- Le assemblee del Risorgimento *Le assemblee del Risorgimento. Atti raccolti e pubblicati per deliberazione della Camera dei deputati.* Roma, 1911.

- Lénárt* *Eszter Lénárt*: Ungheresi per la Repubblica di Venezia del 1848–1849. In Quaderni dell’Istituto di Iranistica, Uralo-altaistica e Caucasologia dell’Università degli Studi di Venezia, n° 20. 1984.
- Lukács 1962.* *Lukács Lajos*: Garibaldi magyar önkéntesei és Kossuth 1860–61-ben. Budapest, 1962.
- Lukács 1971.* *Lukács Lajos*: A magyar garibaldisták útja Marsalától a Porta Piáig 1860–1870. Budapest, 1971.
- Makray* Kossuth Lajos levelei Bem altábornagyhoz 1849. évi márcz.–jun.-ig. Kiad. *Makray Aladár*. Pest, 1870.
- Markus 1950.* *Stefano Markus*: La missione del console Marcello Cerruti nel 1849. *Rassegna Storica del Risorgimento*, XXXVII. (1950). 287–304. o.
- Markus 1961.* *Stefano Markus*: Ungheresi a Genova nel periodo del Risorgimento. In Genova e l’impresa dei Mille I–II. Roma, 1961.
- MCV Museo Correr di Venezia
- Mészáros* *Mészáros Károly*: Kossuth levelezése a magyar szabadságharc karvezéreivel 1848–1849-ben. Ungvár, 1862.
- Nagy Iván* *Nagy Iván*: Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal 1–12. k. Pest, 1865.
- Pagano* *L. A. Pagano*: Il carteggio ufficiale di Filippo De Boni inviato dalla Repubblica Romana a Berna. In *Rassegna Storica del Risorgimento*, fasc. ottobre–dicembre 1952.
- Pecorini-Manzoni* *Carlo Pecorini-Manzoni*: Storia della 15ª divisione Türr nella campagna del 1860 in Sicilia e Napoli. Firenze, 1876.
- Pete 2007.* *Pete László*: Türr István és a piemonti magyar légió 1848–1849-ben. *Hadtörténelmi Közlemények*, 2007. 3. sz. 924–941. o.
- Pete 2011.* *Pete László*: Olaszország magyar katonája. Türr István élete és tevékenysége 1825–1908. Budapest, 2011.
- Pete 2013.* *Pete László*: Garibaldi magyar parancsnokai. (A Hadtörténelmi Intézet és Múzeum Könyvtára, sorozatszerk. *Veszprémy László*.) Budapest, 2013.
- Petőfi Sándor levelezése* Petőfi Sándor levelezése. S. a. r. *Kiss József*, *V. Nyilassy Vilma* és *H. Törő Györgyi*. (Petőfi Sándor összes művei VII.) Budapest, 1964.
- Planat de La Faye* *Frédéric Planat de La Faye*: Documents et pièces authentiques laissés par Daniel Manin, président de la République de Venise I–II. Paris, 1860.
- Raccolta Andreola Raccolta per ordine cronologico di tutti gli atti, decreti, nomine ecc. del Governo Prov. della Repubblica Veneta non che Scritti, Avvisi, Desiderj ecc. di Cittadini privati che si riferiscono all’epoca presente. Venezia, 1848–1849.
- Radaelli* *Carlo Alberto Radaelli*: Storia dello assedio di Venezia negli anni 1848 e 1849. Napoli, 1865
- Repubblica Veneta La Repubblica Veneta nel 1848–49. Documenti diplomatici I–II. Padova, 1949.

- Scritti di Kossuth Scritti di Lajos Kossuth sull'Italia. Scelti, tradotti e annotati da Magda Jászay. A cura di Antonio Ciaschi. Quaderni del Centro Interuniversitario per gli Studi Ungheresi in Italia, Università di Roma „La Sapienza”. Cosenza, 1996.
- Tommaseo* *Niccolò Tommaseo*: Venezia negli anni 1848 e 1849. Memorie storiche inedite I–II. Con aggiunta di documenti inediti e prefazione e note di Paolo Prunas e Giovanni Gambarin. Firenze, 1931–1950.
- Vigevano* *Attilio Vigevano*: La Legione Ungherese in Italia (1859–1867). Roma, 1924.
- Waldapfel*: Külpolitika *Waldapfel Eszter*: A független magyar külpolitika 1848–1849. Budapest, 1962.
- Waldapfel*: Levelestár *V. Waldapfel Eszter*: A forradalom és szabadságharc levelestára I–IV. Budapest, 1950–1965.
- Zorzi* *Alvise Zorzi*: Venezia austriaca 1798–1866. Bari, 1985.